Poštarina plaćena u gotovom.

VIJENAC

LIST ZA KNJIŽEVNOST I UMJETNOST

BROJ 13:

1926

KNJIGA VI. (UREĐUJE DR. F. NIKOLIĆ) BROJ 13.

24222

NEDOSTAJU STRANICE 349-350

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20·—. Pojedini broj stoji D 12·— Uprava »Vijenca« nalazi se u Medulićevoj ul. 30. Adresa: Zagreb 6, poštanski pretinac 54. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na br. 34.649. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb 6. poštanski pretinac br. 54. i ne vraćaju se.

VIJENAC

Godina IV. U Zagrebu 1. srpnja 1926. Knjiga VI. 13.

AUGUST CESAREC: ĆUK U NJENOME DUPLJU

POKOJNOM PRIJATELJU MATIJI JAKOPCU

I.

U onim sparnim, zagušljivim i grozničavim srpanjskim danima pred navieštaj rata šume su oko sanatorija za sušičave, popetog visoko u gori nad gradom, odisale toplo i omamno, a ipak svježe. Sunce im je ispijalo zelenu krv i izdisalo je natrag u vazduh, olakšavajući taj toliko da je u osjetljiva pluća bolesnika ulazio lak i sladak, meden i topao kao melodija, što izlazi iz glazbala. A nigdje inače u tim šumama, u ogromnim zelenim plohama i dubinama gorskih lanaca, nije bilo ni ćuha kakovog pomičnog života. Stabla su sa svakim svojim listom stajala ukočeno i tiho ko izlita iz patinom već prekrite bronze; odocnjelo cvijeće je sa svojim ovješenim čaškama mirovalo poput crkvenih zvona u zapuštenoj crkvi, pa se nisu čule gotovo ni ptice: i one kao da su, opijene mađijom sunca i zraka, a inače ovdje na visini i onako rijetke, pozasnule u svojim gnijezdima. Jedini stalan glas tih šuma bio je u te dane potok koji je tekao u uvali podno dvaju isporednih gorskih lanaca, a nedaleko sanatorija. Tekao je on tamo odozgo nevidljiv, pjenušao se preko kamenja, šištao je, klokotao i kanda plakao za onim drevnim vremenima, kad su u tim šumama oko njega živjele i lutale zdrave i snažne zvijeri, a plakao kanda i nad ljudima koji su se sad tu, nesretniji od zvijeri, slabi i nagnjili od bolesti, skupili oko njega poput malene, od svijeta strogo odijeljene, a za zdravljem katkad i očajnički požudne kolonije gubavaca.

Podmukao i uporan bio je njihov neprijatelj, — ubojnički im se ugnijezdio u grudima, no ipak, kako im ga je priroda prije nesmiljeno stvorila, tako se tih dana dobrostivno nad njima smilostivila, i od neprijatelja se sva pretvorila u melem na njihove nevidljive. većinom i neizlječive rane. Više se nisu ko još nedavno, samo se odnekale najednom prikravši, dizale oko njih vlažne i zagušljive magle; sivi, ko prljava plijesan neprijatni oblaci nisu više tlačili njihovu i onako bolećivu i osjetljivu duševnost. Sa širokom iskrenošću i dobrotom razotkrilo je nebo nad njima svoju plavu put, i sunce je ko požrtvovna materinska dojka prožimalo njihova tjelesa toplim mlijekom svoga svjetla, i ko nasmijano prijateljsko oko razvedravalo im duše sa svojim vedrim svijetlim pogledom. Umiranje i smrt su se u takove dane činili pojmovima iz priča, i makako da su šume zamrle u svojoj tišini, svaki list, svaka sjenka, svaki kamenčić, svako svjetalce mogli su, da bude samo misao na život.

I život se u bolesnicima probudio tada tako, da je u toj naseobini, koja bi po svojoj bolesti mogla izazvati dojam samo neke naseobine tuge, vladao gotovo samo smijeh, šala i radost. Smijali su se bolesnici na ležaonama gdje su se zabavljali time, da sebi, a naročito ženama ruše pod glavom ležaljke; smijali su se po šumama gdje su se u skupinama razilazili da beru maline i jagode. Povazdan im je na verandi brujao gramofon, pa su tamo i plesali, a došlo je i do toga, da se prilično njih, naravno muškarci, ujedinilo, da se igraju vojske. O vojskama su se povodom ratnih opasnosti raspisale tada naročito socijalističke novine, koje su dolazile i na sanatorij; borbenijim su ih pak, bez obzira na političke stranke, učinila sjećanja na nedavne ulične borbe, vođene u gradu u dane poslije sarajevskog atentata. Svemu tome dodala je svoje i šumska osamljenost, koja je i najozbiljnije od njih oslobađala od raznih obzira, pa se tako njih deset do petnaest odraslih ljudi sasvim pretvorilo u djecu, nataklo na glave papirnate čake, o bok i na leđa ovjesilo drvene sablje i puške, te počelo da se igra vojnika.

Za mjesto te igre izabrali su oni sebi naročito jedan od sanatorija nedaleki brežuljak, po imenu primarijusa nazvan Daždevnjakovac. U šiljak se poput čuna izdizao taj brežuljak, no igralište njihovo nije bilo na samome visu, nego nešto niže. Tu se šuma razrijedila u čistac pokriven jedinstveno nježnom i finom tratinom, pa je tako to mjesto, inače omiljelo šetalište i odmaralište bolesnika, bilo ko stvoreno za njihovu igru. Jer u obijest se znala da pretvori ta igra, pogotovo kad su je došle da posmatraju žene, što je uostalom bilo redovito. Tada su oživjeli i oni najmanje obijesni; na sanatoriju se naime kao svuda, pa poradi osamljenosti možda još dvostrukom mjerom vodio flirt. A kako je žena bilo manje, mnogo manje, pogotovo ljepših, to su bolesnici svakojako nastojali da im omile, po koju to privuku k sebi; a igra vojnika im je za to pogodovala. Tu se natjecalo koji će od njih muškije da se isprsi, gipkije da učini čučanj, dobaci duhovitiju primjedbu; i nejedamput dolazilo je do rvanja, u kome kao da se težilo za pobjedom kao da se s njome radilo o dobitku same

trojanske lijepe Helene. Obijest, pomiješana doduše kadikad i s kojim krivim pogledom, preiskrenom zavišću, pa i načimanjem svađe, zacarila se na tome mekanom šumskom proplanku, i po cijelo slobodno vrijeme, kad su bolesnici bili riješeni drugih obveza, odzvanjao je on od njihovog smijeha, zapovijesti njihovog vođe i primjedbi vođenih:

— Jedan, dva! Do neba! Sijeno, slama, tata, mama! Lijeva, desna! Mačka bijesna! — i slično, smiješno djetinjasto, ali za njih zabavno.

A kad ih je opodne zvono sa sanatorija glasno pozvalo na ručak, ili uvečer na večeru, znali su da se tamo krenu u redu poput prave čete, veselo, katkad i bučno, sa zadovoljstvom da time pobuđuju pažnju ozbiljnijih bolesnika, sa zadovoljstvom čak i onda, kad su ih neki, naročito od gospode iz prve klase gledali radi te obijesti mrko; sami su oni naime bili većinom bolesnici treće klase, radnici, poslani ovamo na trošak okružne blagajne.

Tako su se oni provodili još i na dan ultimatuma, poslatog iz Beča u Beograd. No to je bio ujedno i posljednji dan njihove vojničke igre. Nije tome možda bio povod baš sam ultimatum. Ono istina, i za njih je on došao neočekivano, u prvi mah malo ih i zbunio, te im se pažnja obratila samo na nj, obratila se dotle, da su se radi njega međusobno, a još više s ostalim bolesnicima, po malo politički čak i čarkali. No za igru vojnika time još nisu izgubili volju, nego samo naprotiv. Razigrani još i lakomisleni, kao da će cio svoj život provesti ovdje u sunčanoj osami daleko od svijeta, javnih zapleta i ličnih briga u tome svijetu, a još ni izdaleka nevideći sve i za njih lično jedamput strašne posljedice tog ultimatuma, oni su u njemu i u vjerovatnom ratu, koji je historijske odluke imao da preda i prepusti vojskama, vidjeli samo još jedan povod više, da i sami budu vojnici i još zdušnije nastave svoje ovdašnje vojnikovanje. Tako su to oni nastavili i poslijepodne tog dana. No u suštini, kao da je ozbiljnost historijskog časa konačno ipak taknula i njih same, jer se već vrlo brzo njihova igra pretvorila i opet u razgovor o ultimatumu i ratnoj opasnosti; samo što se pri tome taj razgovor tada prenio još i na jednu drugu stvar, koja ih je pomalo zanimala već nekoliko dana pred tim. Ta stvar se ticala jednog živog stvorenja, koje se već nekoliko noći javljalo u okolici sanatorija, a bila je to jedna ptica, za koju su i oni većinom vjerovali da je ptica smrti. Bio je to ćuk. No kakogod su kroz te dane pokatkad govorili o njemu, ni on ih, razigrane, daleko od ozbiljnijih misli na smrt, nije mogao da smete u igri, te prinuka na kakve protiv njega uperene veće odluke.

Istom te večeri, s razgovorom o ratu i smrtnim opasnostima za mnoge i mnoge ljude, postao je i razgovor o ćuku nekako ozbiljniji, puniji neke mračne sadržine, po prvi puta poslije mnogih vedrih, sunčanih, živahnih i razigranih dana, spustio se s tim ćukom kanda i na njih mračan neki, zloslutan oblačak, prenoseći ih u ozbiljnije misli i na njihovu vlastitu smrt. Smrt ne možda u vezi s ratom, nego na smrt uopće, koja će, a da to ne mora biti sutra ili prekosutra, doći jedamput ipak ako ne ozdrave; osim toga, zar tu na sanatoriju nema bolesnika, koji se tuže da ih glas tog ćuka muči te ne mogu spavati, i zar se baš jutros nije dogodilo, da je jedan od njih našao ćuka kako mu sjedi iznad nogu na samom krevetu? Svega toga su se sjetili, a najposlije neko još reče, da će se ćuk tu sigurno ugnijezditi i ostati na duže, drugi opet, da je njegov dolazak možda u vezi s kakvom nesrećom, koja bi se, a da to ne bude baš smrt, mogla dogoditi kome na sanatoriju; ili još više, — reče treći — možda je u vezi sa samim ratom, jer zar se pred ratovima ne pojavljuju svakojaki čudni predznaci? Baš poradi takvog tumačenja zarodila se između njih i mala svađa, jer bilo je i takovih koji su to nazivali glupošću. No ipak, u suštini je kod sviju poslije tog razgovora ostala nesklonost spram ćuka, pa porasla čak i dotle, da su u smijehu najavili ćuku svoj ultimatum, no sasvim ozbiljno zaključili da ga potraže, otjeraju odavde, ili, ako im se posreći lov, te ga uhvate, da ga po ratnom sudu kao općeg neprijatelja, navjestitelja smrti, sama osude na smrt.

Tako su ga počeli da traže već te iste večeri, a ne našavši ga, no preko noći opet ga čuvši, nastavili su svoj lov sutradan ujutro. U stvari, to je bio nastavak njihove igre vojnika, no sama vojska se pri tome ipak u svom starom, vezanom obliku raspala. Što je pak naročito značajno bilo, našto ostali nisu mislili, bilo je to, da se svemu tome, kao da mu je to sasvim dobro došlo, nije nijednom riječju opro, nego se čak uglavnom i saglasio s njihovom osudom i lovom, dakle i s raspadom vojske, baš onaj isti čovjek, koji ih je pred nekoliko dana najviše baš i naveo na igru vojnika, a u cijeloj toj igri bio njihov komandant i vođa.

Bio je to čovjek od svojih tridesetak godina, visok i mršav, inače oženjen, otac dvoje djece, po znanimanju urarski pomoćnik, a po imenu Matija Ožbolt. Na igru vojnika on ih je naveo i on ih je vodio, no nešto je čudno bilo u tome, jer prije toga ispoljavao je iz sebe sasvim drugu osebujnu crtu, da se naime klonio svakog bližeg dodira s bolesnicima, a pogotovo svega što je ma samo mirisalo na kakvu lakomislenost. Tako nije s njima odilazio na dalje zabranjene izlete gdje se kradom pilo, nije pušio ni ljubakao po šumi, nego sve samo naprotiv, pokazivao se kao čovjek koji tačno i upravo pedantno izvršava sve sanatorijske propise, — izvršava ih s takovom pretjeranom brigom da se izliječi, da je s time postajao već pomalo i smiješan.

Bilo je to tako s njime do pred nekoliko dana, a tada se odjednom taj isti čovjek potpuno izmijenio. Ušao je u društvo, postao razgovorljiv, propušio je i šta više, priključio se jednom izletu, važnom poradi toga jer se baš tu po prvi puta u potpunom opsegu pokazala sva njegova promjena. Brzo je on vodstvo zabave uzeo u svoje ruke, lijevo i desno udvarao ženama, a naročito jednoj trgovkinji Mariji, silio sve na piće i sam se napio, pa najposlije baš on naveo bolesnike da se u redu poput čete vrate natrag na sanatorij — iz čega se već drugi dan, opet na njegov poticaj začela igra vojnika.

Razlog tog obrata bio je bolesnicima dovoljno poznat da se dalje ne zanimaju za nj, a otkrio im ga je on sam, sav u prvi mah bijesan ispričavši im svađu koju je imao sa sanatorijskim direktorom doktorom Daždevnjakom. Zauzeo se on naime kod ovoga za jednog svog znanca s kojim je dotad gotovo jedino drugovao, a kojeg je jedna sestra prijavila radi pušenja, pa ga je doktor Daždevnjak za kaznu odlučio otpusti iz sanatorija. Tako strog je bio s njime, koji je bio ovdje na liječenju kao radnik na trošak okružne blagajne, a poznato je inače bilo, da doktor Daždevnjak s mnogo blažim mjerilom gleda na prestupke bolesnika koji su se na svoj trošak liječili u prvoj i drugoj klasi. Videći u tome nepravdu, zauzeo se dakle Ožbolt za svoga znanca, no postigao je pri tome samo to, da je doktor Daždevnjak i sa samim njime — kao uostalom vrlo često i s ostalima — postao prost i surov do cinizma. Cinično se on narugao Ožboltu što se taj poziva na neku pravdu. Kakovog to ipak ima smisla — rekao je po običaju srčući riječi i izbuljivši svoje ko crne trešnje krupne oči — da se za pravdu toliko uzrujavate vi, kandidat smrti! Još dvije godine, pa ste samo lješina! No da, što se uzrujavate, nego što ste vi mislili, da se s takovim plućima može duže da živi?

Bijesan i još više, potlačen, ostavio je Ožbolt direktora, no ujedno u istoj sobi gdje se svadio s njime ostavio i sebe sama, onakva kakav je bio dotada. Dotad ga je još uzdržavala nada, onaj optimizam — svojstven tuberkuloznim bolesnicima, koji se ne izražava: ako ozdravim, nego: kad ozdravim; a imao je on — bio je uvjeren — i zašta da čuva tu nadu, jer s njome je čuvao ne samo sebe nego i mir i zadovoljstvo svoje obitelji koju je volio, i s kojom je — sve dok ga nije pritisnula bolest — živio i nadao se opet živjeti skladno i vedro. Sva ta nada pala je međutim direktorovom izjavom u jedan mah ko trava pod udarcem kose. Ono istina, on je o tome poslije razgovarao sa direktorovim asistentom, čovjekom prijaznim, sa svima jednako, i taj ga je uvjeravao, da s tom izjavom doktor Daždevnjak nije ni mislio ozbiljno. I uopće ga je još kojekako umirivao, no ipak, i on mu je morao priznati teško stanje njegove bolesti; i najposlije kakove je utjehe mogao da primi od njega, liječnika mlada, tek na praksi i neiskusna! I bilo kako bilo, makar se i doktora Daždevnjaka nije moglo uzeti nekim prorokom, izjava njegova ostavila je u Ožboltu ipak svoju otrovnu žaoku, podrezala mu korijenje vjere, izbacila ga iz mira, prikazala mu ispraznim i uzaludnim sav onaj oprez, pa i odricanje, kojim je, bez obzira na primjedbe ostalih bolesnika, nastojao da sebi povrati zdravlje. Mučno je to bilo spoznanje, i jedini bijeg od njega činio mu se moguć u kakvom zaboravu. No u čemu da nađe taj zaborav ovdje u samoći, gdje ga je svaki čovjek manje ili više podsjećao samo na slično pitanje bolesti i smrti?

Već i prije nego što je obolio, Ožbolt je bio karaktera po raspoloženju nestalna, osjetljiv je bio i teško je, s omalodušenjem podnosio svaku nedaću. Obratno pak, ako ga nije tištila kakova briga, ili ako ju je pod ovim ili onim drugim utiskom mogao da zaboravi, znao je da bukne u neko čudno veselje, rado se tad šalio i vragolijao, postao naprosto jedan od onih ljudi koji još i odrasli mogu da budu poigrivi poput djece. Tako se nešto slično povratilo i prodrlo iz njega kad je tad pod uplivom vina i žena, bolesnicima predložio da se na sanatorij vrate u redu poput vojske. Slučajno mu je došla ta misao, jer baš tada se među bolesnicima raspreo razgovor o nekom novinskom članku, u kome se za slučaj rata navodilo stanje vojski u pojedinim državama. I još dalje je dopro taj razgovor, te su se pitali, da li bi u slučaju rata — u koji uostalom nimalo nisu vjerovali, a većina niti razumijela zašto bi baš moralo do njega doći — bili u vojsku pozvani oni, koji su nekad bili vojnici. I naravno, poučeni još iskustvom jednoga između njih, koji je za vrijeme rata, tada još zdrav, bio u Srbiji kao komita, brzo su se svi složili da bi to bilo nemoguće. Čak su se, povodom nekih pitanja trgovkinje Marije, našalili, da bi u tome kao »državni« bolesnici bili slični državnim činovnicima, koji su, kako je to njih i Mariju opet uvjeravao komita, morali biti također oslobođeni vojske za vrijeme rata. A sa svime time složio se i Ožbolt, kojemu takav poziv također nije mogao biti po ćudi, jer je sam bio nekad vojnik, i šta više, podoficir. I u takovim okolnostima njemu je najedared pala misao o igri vojnika, ona mu se sa svojom naivnošću pokazala zabavom koju je tražio. Pa uspjevši da su mu se bolesnici odazvali, vodio je tu igru nekoliko dana; zaražen veseljem drugih razigravao se i sam. I tako zaboravljao otrov koji je sa svojom žaokom pustio u nj doktor Daždevnjak.

Ali naravno, predugo to nije moglo da traje, prvo jer ipak tu žaoku, koja ga je od igre odvlačila na misli o smrti, nije nikad zaboravio sasvim, a drugo, još važnije, jer mu se spomen na nju, i time misao na smrt, vratila još žešće baš možda kao posljedica igre vojnika. Jer vjerojatno je samo radi ove i napora koje je izazvala došlo do toga, da su se kod njega, već jedamput prošavši opet pojavile temperature. Po tri puta dnevno bolesnici su na sanatoriju držeći termometar poput udice u ustima, morali da mjere temperaturu, i svaki puta je Ožboltu, posljednjih dana igre, termometar skočio na više, krećući se iznad 37, a najzad i nešto iznad 38 celzija. To je značilo, da bi bio trebao leći i mirovati u krevetu. No od toga se Ožbolt, kao uostalom i drugi bolesnici, žacao kao od smrti, te je po primjeru ostalih radije zatajivao temperaturu i zapisivao u status krivu brojku. No sad tome više nije bio razlog što bi ga još nešto privlačilo igri vojnika; razlogom je bila žena rečena trgovkinja Marija, s kojom se počeo pogledavati još prilikom zabave na izletu, pa se poslije još više s njome zbližio tokom igre vojnika, kojoj je igri među ostalim ženama rado svjedokom bivala baš i ta njegova odabranica. U prvom redu, dakako, privukla je Ožbolta toj ženi i opet samo težnja za razonođenjem i zaboravom, što drugim riječima nije značilo no da ju je želio polno, — što mu se uostalom posrećilo vrlo brzo, već prigodom prve samotne šetnje prije večernjeg jednog ležanja. No tom istom zgodom pokazalo se odmah, da je on tren zaboravi morao da plati

novom brigom: ta mu se naime žena, plačući, zaklinjala, da živa sa sanatorija ne će sači, jer će se prije da otruje otrovom koji je krišom uzela iz sanatorijske sobe za ordinaciju i sakrila ga u šumi u jednu duplju.

Već prije je Ožbolt iz njenih povjeravanja znao neke njene okolnosti, a tada ih je doznao prilično potanje. Ta žena je bila udata, i jer je iznurila od teške bolesti, a valjda i zato jer je bila nerotkinja, zapuštao ju je i zapustio njen muž, trgovac, već toliko, da se još mnogo prije nego što je ona pošla na sanatorij zakopao u dubok odnos s jednom drugom ženom, udatom također, no inače — po Marijinom iskazivanju — nekom prostom, nametljivom bludnicom. Tako je on svoju ženu, samo zato da bude slobodniji s tom drugom, poslao ovamo na sanatorij, no baš pred nekoliko dana poslao joj i pismo, da je više i ne očekuje natrag, nego se misli rastaviti s njome, a u kuću k sebi uzeti onu drugu. Drugu, a ona je — kukala je — u životu bila tako sama! Ni roditelja ni braće ni sestara, jedina neka tetka u provinciji, no i ta se mučila s mužem pijanicom i s petero malodobne djece! Šta joj je dakle preostajalo? Da ne pristane na rastavu? Tako je to i pisala mužu, no on joj nije odgovorio ni riječi. Da se dakle tužaka s mužem po sudovima ili se makar nagodi s njime radi uzdržavanja? Sve joj je to — govorila je — bilo daleko ispod ponosa; tako, da je mogla vjerovati u kakvu će nevjeru njen muž iskoristiti njezin odlazak, ne bi nikad pristala da ma i samo novčić uzme od njega za svoje liječenje! Jedino je još bilo moguće, i tu bi zatajila svaki ponos, kad bi se kakvim poslom mogla da uzdrži sama. No ko će je ovako bolesnu uzeti u službu? Ništa drugo — otrov će da je spasi! Još joj je jedina sreća, da se prije njene smrti našao neko kome može da se povjeri i koji joj svojim saosjećajem ublažuje patnje: — mili moj, mili moj! — hvatala se, jecajući, Ožboltova vrata i drhtala nemoćno, s vjerojatno vrlo mnogo, bolešću pojačane histerije.

I nikako nije htjela Ožboltu da saopći gdje je u šumi sakrila otrov. Ili ga uopće nije, nego je to izmislila, da ga strahom za njen život veže uz sebe što trajnije kao muškarca? Zavisnosti od muškaraca moglo je u nje biti mnogo; to je Ožbolt, inače malo poznavajući žene, mogao da prosudi po ponižavanjima koja je ona, usprkos isticanog ponosa, a po vlastitom pričanju, podnosila da pridrži za sebe muža, a i po brzini, kojom se povjerila i podala njemu samome. No pored svega toga moglo je ipak biti istina, da se odlučivala na smrt i spremila sebi za to negdje otrov; na to ju je mogla da navede baš ta njena zavisnost od muškarca, odnosno muža koji ju je ostavio, a iza koje se zavisnost i opet nije trebala da sakriva samo neka strastvenost nego i čista nemoć da se bez potpore muškarca održi u životu sama! I ne videći za sebe još ništa opasna u svome odnosu s njome, Ožbolt je nastavio taj odnos; nešto jer mu je to, živućem ovdje u bezbračju, polno također prijalo, nešto opet jer se doista zabrinuo i osjetio odgovornost za njen život, pa ju je tokom daljenjeg tog odnosa htio da razuvjeri o njenoj nakani, ili barem dozna gdje je sakrila otrov, pa da joj taj tada oduzme.

Samim time u njemu se još više gubila volja i zanimanje za igru vojnika. Ta igra, a da mu više nije donosila ono što je od nje očekivao, oduzimala mu je najljepše i najzgodnije vrijeme, koje je inače mogao da provede s Marijom; da provede to vrijeme s njome na samotnim šetnjama po šumi, tobože u — tražnji jagoda, kako su se to često izgovarali i drugi parovi. No prenaglo nije htio da prekine igru, jer se bojao, da to ne bude napadno bolesnicima, koji su, uvijek izvjedljivi na nečije ljubakanje, već kanda primjetili njegovu sklonost za Mariju; a nije ju lako ni mogao prekinuti, jer su ga u nju vabili i napastovali ostali igrači, koji su još uvijek bili oduševljeni tom igrom, pa ne puštali iz nje pogotovo njega, svoga vođu. Tako je, da se te igre riješi, pojava ćuka, odnosno posljednji zaključak bolesnika o njegovom lovu Ožboltu uistinu došao samo dobro. Bio je to doduše baš on, koji se čak ponešto svadljivo, opro i glupošću nazvao njihova različita praznovjerna tumačenja o ćuku; no inače je brzo prihvatio sve šta su htjeli i zaključili, pa je šta više, samo da lakše postigne svoju svrhu, pristao i na to, da u slučaju ako ćuk bude uhvaćen, povede vojsku u pobjedonosnoj povorci zajedno sa ćukom na sanatorij, a potom na ćukovo stratište.

Tako su se tog jutra opet svi, a s njima i mnogi ostali bolesnici, podijelivši si razne strane, veselo i nasmijano razišli po šumi u ponovan lov na ćuka, pticu nesreće i smrti i zato njihovog općenitog neprijatelja.

II.

U potragu za ćukom dao se tobože i Ožbolt. No već vrlo brzo, po prethodnom dogovoru, našao se u šumi, postrance od Daždevnjaka s Marijom.

Zapravo su se oni već i sinoć tako našli, no tom prilikom je po prvi puta došlo između njih do jačeg sukoba. Manji sukobi su se naime među njima već počeli da javljaju, a povod im je bio što Marija, usprkos sviju Ožboltovih nagovora, nikako nije htjela, ili je uvijek pronašla kakvu izliku, da mu ne pokaže duplje s otrovom. To isto je bilo i povod sinoćnjem jačem sukobu, samo se on pri tome još od posljednjeg njihovog sastanka prije toga spleo s još jednim drugim povodom, koji se — po prvi puta ticao baš — ćuka. Marija je naime tad nenadano ćuka sama spomenula, i odmah se izlanula, da se ćuk javio samo radi nje, naviještavajući baš njenu smrt. Tome se tad Ožbolt opro žestoko, samo se to tad brzo u strasti zaboravilo. No sjećanje na to bio je za Ožbolta sinoć također jedan razlog, da se saglasio sa lovom na ćuka, jer uistinu je on, bez ikakve veće obmane u uspjeh tog lova, osjetio spram ćuka izvjesno neko neprijateljstvo kao spram nečeg što mu spriječava da od Marije dobije njen otrov. No istom tom prilikom, već sinoć prije sastanka, on je primjetio, kako se Marija, inače u svemu saglasna i s najglupljim brbljarijama bolesnika o ćuku smrgodila, pa pomalo i usprotivila njihovoj odluci; lov na ćuka nazvala je

uzaludnim. A poslije toga sastala se s Ožboltom još neraspoloženija, brzo se odala i zašto: bojala se, da koji bolesnik, kopkajući radi ćuka po dupljima, ne naiđe baš na ono duplje u kojem je ona sakrila otrov.

Kako mu ga nije htjela da pokaže, Ožbolt je dotad u taj otrov još uvijek ponešto sumnjao, pa ga je ta sumnja i kočila da taj otrov traži od nje energičnije; a da joj tu sumnju izrekne, žacao se iz bojazni da je ne uvrijedi, i izazove scenu, na kakovu je ona mogla biti vrlo brza, a kakova ga je mogla samo da izmuči. Sad se međutim potpuno uvjerio o postojanju tog otrova, pa se uzbudio i sam, i uzbuđeno ju je tražio da mu odmah preda, odmah da mu pokaže duplje gdje ga je sakrila. No ona je opet našla izliku, sad da je za to kasno i drugi da bi ih mogli smesti; i tako u raspri o tome Ožbolt se zaletio, te, da je ipak podstakne, barem za sutra, izrekao joj je svoju sumnju, izrekao ju tako kao da je još uvijek u nju vjerovao. I kako je prije ispravno naslućivao, Marija se uvrijedila, uvrijedila se do plača. To on misli o njoj, da je lažljivka! A zašto bi to ona lagala? Zar je on tako razumio njenu nesreću, ili zar i za tu misli da ju je izmislila? Strašno se razočarala; takav da bude on, u koga je ona toliko vjerovala, kome je iz ljubavi, da, iz ljubavi dala sve od sebe! No da, svi su muškarci jednaki, i on je kao drugi, misli samo na sebe, nije mu stalo do nje; ona je za njeg samo prolazna zabava, i nju će on, kad se vrati k svojoj ženi, odmah da zaboravi, košto je već i tu zaboravlja, pa je vrijeđa i čini je samo još nesretnijom — sve mu je to plačući i ko buncajući sasula u lice, te završila najposlije s uzdisajem, kako je sama, kako i njega gubi, njega u koga se toliko uzdala i toliko ga zavoljela!

Već tada je Ožbolt osjetio izvjesnu neugodnst poradi njenih optužbi, a još više poradi zahtjeva koje je, mutno izražene od nje, i sam još mutno nagađao u njenim optužbama i njenim uzdisajima. No ta neugodnost se brzo zamela pred jačim osjećanjem, da joj je on doista učinio nepravo, da ju je odista, ma i nehotice uvrijedio, pa se tako njegov cio odgovor ograničio samo na obranu i na želju da je umiri. I ukoliko joj se opro, progovorio je to iz njega samo muškarac, koji je, poznavajući njenu strastvenost, branio pravo i svoje strasti; tu su oni jednaki i ništa si nemaju da prebacuju, a što se pak tiče njezine nesreće, tu on, koliko bi god htio protivno, može sigurno manje da predupriiedi nego li ona! Jedino što može, jeste da spriječi veću nesreću negoli bi bila njena rastava s mužem; da spriječi njeno samoubijstvo, pa se zato opet ukopistio na predaju njenog otrova. No i to ne zadugo, jer ne dobivši od nje odgovor, polako se opet za njene ćutnje dao prepustiti samo svome nagonu. Jer zar to pred njime nije bila živa žena, koju je, bilo šta ta govorila, ipak bez otpora mogao da ima, a za njom je cio taj dan čeznuo? Tako se cijela ta sinoćnja scena, uistinu i s njenim popuštanjem, — svela polako na onu pravu, suštinsku svrhu radi koje su se sastali: na zadovoljivanje strasti. No sasvim im ni to sinoć nije uspjelo, jer ih je smelo približavanje nekih bolesnika, te su se brzo, malone zapaženi, morali da raziđu. Jedino je u brzini bilo još moguće, da je Ožbolt iz nje izmamio obećanje, da će mu otrov možda sutra pokazati.

Po tom te večeri nisu više razgovarali, a zapravo nisu imali ni mnogo prilike, jer im je većinu vremena oduzela večera i ležanje na ležaoni, gdje su jeli, odnosno ležali odvojeno. Poslije pak ležanja morali odmah u sobe na počinak. Dugo je još u noć Ožbolt ostajao budan; ko nikad dotle osjećao je potrebu da sebi položi račun o sebi i Mariji. Njeñ posljednji možda ostao mu je uvredljivo u uhu; no šta je to značilo nego da se Marija uporno odlučivala na smrt, pa je on isto tako bio uporno dužan da je ne pusti od sebe dok je ne razuvjeri i ne odgovori od nakane, te dobije od nje otrov? To mu se pitanje postavilo kao naličje jednog drugog pitanja koje je te večeri po prvi puta osjetio žestoko, a bilo je: zar ne bi bilo uopće najbolje da s Marijom prekine svaki odnos? Na to ga je navodilo sjećanje na neugodnost koju je osjetio radi izjava izrečenih od Marije za scene u šumi, — a nije to ni bilo samo sjećanje, nego se sama ta neugodnost u njemu vratila opet i sve više rasla. Šta je Marija htjela da kaže s tim, doduše mutnim, ali ipak izrečenim izjavama? Ožboltu se činilo da ih istom sada pravo razumije, a razumio ih je tako, da je Marija računala čak s time, da bi on radi nje morao da ostavi svoju ženu. Nije li zato isticala svoju ljubav, nije li ga zato, izjednačujući ga svim sa svim muškarcima, napala radi sebičnosti i zaboravnosti, — a nije li još jasnije za sve to govorio njen prijekor kako će je zaboraviti kad se vrati k ženi, i njeno jadikovanje kako će ga izgubiti, — njega u koga se toliko uzdavala? U što se uzdavala? Da će nastaviti svoj odnos s njome i po silasku sa sanatorija; no s tom nadom, mogla je tad imati još veću. da će on radi nje i ženu da napusti! Od same te misli Ožbolt je zastrepio; ni rad koga, a sigurno ni radi Marije, ne bi on to učinio nikad! No da li je baš tako stalno, da je to Marija uopće mislila, a kamoli na to računala? Ožbolt se sjetio, kako je ona nedavno ukiselila lice, kad joj je on, u povjeravanju svojih prilika, spomenuo da svoju ženu voli; a sjetio se također, kako je ona poslije toga uvijek izbjegavala ili čak nasilno prekidala svaki govor o njegovoj ženi i obitelji. Po tome mu se njena namjera činila samo još vjerojatnijom. U svakom slučaju bio je to dokaz za njenu ljubomoru i kivnju spram njegove žene, što bi uostalom možda bilo i oprostivo, kad bi ostalo samo pri tome. Ali s daljnjim njihovim odnosom moglo se dogoditi još gore, da se kod Marije razviju doista one želje i namjere, kojih dosad još možda nije bilo, a koje su ga već na samu misao odbijale od nje!

Baš žacanje od takvog razvitka sililo je Ožbolta da radije prekine s njome odnos, no naravno, tome se opet odupirala neizvjesnost da bi baš tako moralo da bude; još se više odupirala potreba njegove, bolešću samo razvijenije strastvenosti, te kozna, da li još više, svakako velika dužnost, da Mariju odgovori od smrti i oduzme joj sredstvo samoubijstva.

Istom po dobitku tog otrova činila se Ožboltu mogućom svaka daljnja odluka o udesu njegova odnosa s Marijom. Pokaže li se naime poslije toga da su

ispravnije slutnje koje je imao o Marijinim težnjama, mogao je tad lako, bez grižnje savjesti, da taj odnos prekine; pokaže li se pak obratno, mogao ga je nastaviti i ljepše i vedrije, izlučivši iz njega onu stalno neugodnu misao na smrt, koja ga je sama i ovako, bez tog odnosa, mučila dovoljno, a pred kojom je s tim odnosom najviše i htio da pobjegne.

Tako je on danas uzeo za glavni cilj svog sastanka s Marijom, da njen sinoćnji m o ž d a pretvori u siguran d a, i da dobije od nje sakriven otrov. Sve je ostalo odlučio da podredi tom cilju; niti je htio da se prije toga dade zavesti od strasti, a niti je htio da joj što spominje o svojim novim, od nje sinoć probuđenim sumnjama; po iskustvu se naime imao razloga bojati da bi to izazvalo samo novu scenu, suvišnu i besplodnu za glavan njegov današnji cilj.

Sastavši se dakle s njome, naveo je vrlo brzo razgovor na otrov, te gotovo s pokajničkim, naravno i nešto pritvornim žaljenjem radi jučerašnje scene, molio ju je prijateljski i usrdno da se urazumi, ne truje harmoniju njihova prijateljstva, misli prijateljskije i o sebi, pa zabaci samoubijstvenu nakanu i pokaže mu duplju s otrovom.

Marija, koja ga je najprije dočekala sa smiješkom (a smiješila se i prije toga kad su se dogovarali za sastanak), stala je sad da se uozbiljuje, poprima u licu nešto tužno, no i odlučno, što je na koncu, dugo ga ćutke slušajući, i izjasnila tako, da mu je uistinu danas mislila da preda otrov, no ipak mu ga još ne može, jer najprije još hoće da nešto pričeka, i o nečemu da se uvjeri. Što da pričeka, i o čemu da se uvjeri? — unestrpio se Ožbolt; pomišljajući već na svoje sumnje, i dovodeći to njeno odgađanje i oklijevanje u vezu sa sobom samim. No brzo je uvidio da se u tome prevario, jer Marija mu je to bez mnogog ispitkivanja, protumačila sama i drukčije.

Jutros, čim je čula da bolesnici misle nastaviti sa traženjem ćuka, ona se uputila spram duplja da tamo uzme otrov i da mu ga preda. No putem joj je sinula jedna druga misao, za koju je uvidjela da je vrlo pametna, a sad ju je objasnila ovako

— Pustila sam otrov, nisam ga uzela, pa ću prema tome vidjeti šta ću. Ako nađu otrov, značit će, da mi nije bilo suđeno umrijeti! Ako ga pak ne nađu, e, onda — osmjehnula se baš sada, a dotle je bila ozbiljna — onda je ipak čudno, da mi ni tolike ruke, koje su ga tražile, nisu mogle s usana odmaći taj otrov. Tada mi je baš suđena smrt, ja vjerujem u to duboko!

Odlanulo mu je, da se stvar okrenula drukčije nego što je mislio, no ipak nezadovoljan i s tim obratom, koji je smatrao glupim, Ožbolt se odupro s prilično uskošenim licem:

— Ali Marija, to vi nimalo pametan nego samo bezuman posao pravite sa sobom! Vi sve prepuštate slučaju, a tako slučajno može da nađe taj otrov baš neko, kome je također dosadio život! Šta mi znamo, kakvih sve ljudi ima među nama! Veselih na oko, a u sebi se razračunavaju sa životom i čekaju prvu priliku. Zar vam ne bi bilo teško da podnesete tu odgovornost?

Sam nije vjerovao u taj slučaj, a nje se nije nimalo kosnuo.

— Jedini čovjek, za koga znam — rekla je već opet smršteno piljeći u zemlju — da se u sebi mnogo muči, jeste vi, sami ste mi to govorili. Ostali me se pak ne tiču. A za vas znam, da se sami ne biste ubili! Vi još ovo života što vam ostaje — gledala ga s napetom pažnjom — mislite posvetiti svojoj ženi i djeci! A ja, kome ga imam? — uzdigla je glas, zadrhtala bolećivo. — Muža gubim, djece nisam ni imala, nikoga nemam! Čemu živjeti! A oni, slutim, ništa ne će naći! — i strastven smješak odrazio joj se u licu. — Ne će, jer ja sam bočicu dobro rinula u duplje i pokrila lišćem!

— Ali baš to lišće može ih ponukati da pažljivo prokopkaju duplje.

Časkom je ćutala, potom se trgnula.

— Pa onda to bolje za vas! — dodala je uvjereno, kao da govori o nečem već sasvim prošlom. — No, ne će naći! Ja zato imam znak koji mi to jamči više od svega!

— Kakav znak?

— Moram li baš da kažem? Već sam vam zapravo rekla, no vi ste me izgrdili, niste vjerovali, a ja ipak vjerujem! Vjerujem — raskolačila je duboke, krupne i upale oči, a glas joj se gubio u šaptu — vjerujem u ono što su bolesnici govorili sinoć o ćuku, da je došao da navijesti smrt! I baš moju smrt, radi mene je došao.

Spor, koji je radi toga ostao nedovršen jučer i prekojučer, trebao je, činilo se, da bukne nanovo, no sad je morao da bude i dovršen.

— Ali to je ipak besmisleno! — već ljutit, pritajivao je Ožbolt glas, jedno da tako ne izazove Mariju, drugo pak, da se u ovoj osami možda pred kime ne izda. I povukao je Mariju dalje za sobom u šumu. — A kome ćuk naviješta smrt kad se nalazi i oglašuje duboko u šumi, gdje nema ljudima ni traga? A šuma je za nj slobodna, niko ga ne priječi da slučajno zaluta i u blizinu ljudsku!

— No baš to da zaluta... Ni smrt nije uvijek prisutna!

— Prisutna je ona za vas stalno, otkad ste sebi spremili otrov! I zašto me mučite, Marija! Sami ste uvidjeli, da ja i bez toga imam svoje vlastite muke! Ja hoću da znam gdje ste sakrili otrov, ja vam to moram da spriječim! Trnem od pomisli, da bih sebi morao predbacivati da sam mogao spriječiti vašu smrt, a ipak sam vam popustio!

— Gospodin Matija! — prekinula ga je ona odjednom stavši, pa se naslonivši na njega i gledajući ga odozdo u lice. — Šta vi tako lijepo vidite još u mome životu, da me toliko zadržavate u njemu? — pa poslije male ćutnje. — Možete li mi ga možda vi učiniti ljepšim?

(Nastavit će se).

HAMZA HUMO: GROZDANIN KIKOT

Šara li grožđe, Andrija?

— Rano je još, prijatelju. Možemo zasada i kupina — smijala se Andrija.

— Zbogom!

— U zdravlju!

A vinogradi vise po bregovima, pošarani trešnjama i irginjima. Po gdjegdje se bijeli i po koja maslina. Rosića kamen crveni se u suncu, a brda stenju pod upaljenom žegom. Uz rijeku bašte Raljevine; u njima miriše vlažna hladovina. Tik rijeke koliba čiča Krnje.

— Dobar dan, čičo! Ima li lova?

— Hehee, ima, ima — viče čiča, a rijeka mu odnosi glas.

Odmah pod kolibom, na zavijutku, dere voda o liticu.

— Hoćemo li danas u ribu? — pitam ja.

Ne, danas ne ćemo, kaže čiča. Juče je u Krivom Viru uhvatio pet komada. Dosta je. Grjehota ih je hvatati više nego je potrebno za hranu.

— A kada ne uloviš ni jedne, čičo?

— Onda Bog daje drugu hranu — kaže čiča. — Eto, grahne mahune: ispržiš ih na masti, pa su kao riba. Kao da je Bog stvorio ribu od mahune.

Čiča zaćuta i nastavi da plete vršu od vrbova pruća. Vrša se plete u obliku čunja, zatvor se uvrati, pa kada se riba u nju uvuče, ne umije da izađe.

Krnjo izvadi lulu, a ja mu dadoh duhan.

— Dobar je u tebe duhan.

— Dobar, dobar — vičem ja.

— Je li iz vrtla?

— Jest, jest.

Zapalismo, Ja sjedam na stijenu. Voda huči. Čiča plete vršu. Vrijeme prolazi.

— Ti na kupanje? — trže me čičin glas.

— Ti na kupanje, a eto ja sam se posljednji put okupao, kad sam oslužio vojsku. Sada, o Ilinudne, biće nešto preko trideset godina. A vi, mladež, kô mladež — čiča odmahnu rukom pa zaćuta ponovo.

Neko pjevuši dolje na obali. Ko li to pjevuši? pitam se ja, ustajem i prikradam se. Jest, poznam je po glasu. To Grlica pjevuši. Ugleda me pa zaćuta. Koza brsti u kupini. Grlica se zbunila, pa je dozivlje:

— Bara, Bara, Bara! — a Bara podiže glavu pa zameketa.

Ja sjedoh na pijesak.

— Grlice, kuplješ li se ti?

— Pa ja nisam muško. Muškarci se kuplju u rijeci — kaže Grlica i sva pocrveni.

— Gledaj, ovdje nije duboko! — vičem ja neprirodnim glasom, smijem se zategnuto i bacam se u vodu.

I dan prolazi. Ja i Grlica razgovaramo na obali.

— Hajde, pjevaj, Grlice! — kažem ja.

Ne će; stidi se. A ja bacim stijenu u vodu, vrisnem pa zapjevam.

— Ništa ne razumijem, šta pjevaš — kaže Grlica.

Poslije gaza po vodi i umiva se. Noge su joj male i zaobljene. I grudi su joj male, a oči krupne, poplašene.

— Ja vadim lulu i pušim. Grlica plete čarapu.

— Grlice, sutra ću loviti ribu sa čiča Krnjom. Donijeću i tebi jednu. Hoćeš li?

Sjedam do nje, a igle joj podrhtaju u rukama.

Suton pada, Koza žuri pred nama, zakida plotove i mekeće.

Ispod starog groblja Kolenja primičemo se selu. Groblje zaraslo u tamne borove. Za nama huči Hučka i u sumraku lijeću slijepi miši povrh nas. Negdje šušnu tičurina. Grlica zadrhta.

— Ne boj se ničega, Grlice — kažem ja i obavijam ruku oko nje.

Grlica drhti kao tiče. Nešto krhko i preplašeno treperi u njoj.

XIII..

Ustajem. Cik zore na Mrkulji. Sumrak se razmiče nad kotlinom. Poda mnom se budi selo. Neka tamna mrlja stoji pred crkvenim vratima: o. Haralampije. Neko se kesi iz tornja i maše. Pijevci se dozivlju selom. Kućice se bude. Tanka sunčana zraka ciknu sa vrha Kobilovače i zapali se na zvoniku. Glasovi se protegoše i sasušeni kukuruzi zašumiše niz njive kao zli jezici.

Sjedam na stijenu i gledam u selo. Grozdana šapće u kukuruzima:

Grozdane, kada jutrom prolaziš ispod naših prozora, ti pjevaš.

Majka mi kaže: Grozdano, ono on zbog tebe pjeva. Ne idi k njemu u gaj! Iznevjeriće te. Grozdan je nevjera.

— Jest, pjevao sam ti — kaže Grozdan. — Pjevao sam ti:

»Grozdano, lijepa djevojko, ljepše je biti i prevarena nego ne obljubljena.«

Drum se vijuga kroz vinograde. Na drumu Svrzimantija, pijan kao čep.

— Ja se uredio, prijatelju, a? A šta, rećemo, ti misliš o klasicima? Hahaa! Klasici u samostanu, pa samostan opet u klasicima, pa opet žene u samostanu. A ona, ona kurva, Boga joj krvavoga! Ih, prijatelju, prijatelju, Ozrene moj! Neka. Svejedno. Upropastila me, pa basta. Ja ti kažem, sve je svejedno, prijatelju. Piješ — crkneš, ne piješ — lipšeš. A?

I on udari u strahovit smijeh.

— A sjećaš li se ti onoga, tamo negdje u klasicima? Kako li mu bješe ime, klin mu ćaćin! Ime mu bješe, ime? Neka ga đavo nosi! Haralampije! I usnio, kaže Haralampije da trči, pa kroz pet dana nije smio da zaspe, bojeći se, da opet ne bude trčao.

On sjede na stijenu.

— A ja tebi prodikujem? E, ne ću više. Ne ću. Nisam ja Haralampije, da prodikujem.

— Hajdemo kući. Hajdemo k tebi! — kažem ja.

— Hajde, hajde! — ustaje on i, opirući se oda me, jednako ponavlja:

— Duvne, none, opatice, tice; duvne, none, opatice, tice...

U sobi sve porazbacano, a on, onako obučen, zavali se na neuređen krevet, pa odmah zahrka.

Prilazim polici s knjigama: latinske, grčke, neki naši stariji pisci. Sve ispreturano. Iz svake knjige iskinuto po nekoliko stranica. Cijela soba vonja alkoholom, a jedna stolica bez noge izvrnuta usred sobe. Svijeća dogorila u svijećnjaku. Stolnjak poliven vinom. Dojam propasti i bolesne bezbrige izbija iz svakog predmeta.

Svrzimantija, razbarušen, blijed i iznuren, epileptički hrče na krevetu, zbačen i zavraćen. Neka tjeskoba života, tjeskoba očajnika davi ispreturanu, uzvištalu sobu. Zrak sunca probi se kroz mutno, prozorsko okno, ali stvari ne oživješe; ostadoše isto onako tuđe i beznadne kao i prije.

Iziđoh u dvorište. Kuća sumorno ćuti, a hiljade vrabaca žamore vrh nje u lipama. Sve zjapi rastvoreno, prazno, a gomila razbijenih boca blješti u dnu dvorišta. Na ulazu stražari star, napola sasušen dub. Na ulici Ivanka. Oslonila na stijenu uprćeno burilo, pa počiva.

— Jesi li sustala, Ivanko?

Ona odgovori i priteže uže.

— Kažu, da je Svrzimantija svu noć propio na Koravcu. Nesreća! Meni ga je žao. Upropasti i sebe i imanje, a nizašto — ljuti se Ivanka.

Ivanka ide preda mnom, a tijelo joj se njiše pod teretom. Ćutimo. Osjećam, da je danas hladna i poslovna. Nju bude samo noći. Noću je prava Ivanka. Ona sada i ne misli na mene. Ona misli na Svrzimantiju.

— Zbogom, Ivanko!

— Zbogom! — kaže ona zamišljena, i mi se rastajemo.

XIV.

— Dobro jutro, čičo! Jesi li zapeo vršu?

— Bog dao dobro, prijatelju! Hehee! Danas ćemo pod brestove. Vrućina je, pa se riba krije, bježi u hladovinu — viče on.

Čiča drži vršu, a ja nosim veliki štap, gur, i guram u brestove žile. Voda nam dopire do pojasa, dere o obalu i klokoće. Pljusnem gurom po obasjanoj površini, a duga zatreperi nad rijekom.

— Hehee! Tako, tako prijatelju! Plahni ti malo! — viče čiča.

Klok, klok, klok! Čiča podiže vršu, zaškilji u nju, a brada mu se zasmija:

— Ohohoo! Pobratime, evo ih dvije!

I čiča ih vadi i niže na vrbovu mladicu. Njegovo crveno lice, zaraslo u bradu, smije se faunski — rutavo, a niz staračko tijelo cijedi mu se voda i salijeva u jamice.

Poslije prelazimo brestove, pa sve uz Hučku.

— Moraćemo se povratiti — kaže čiča. — Ovdje nastaju dubine. A gore pod stijenom ima je mnogo. Bježi pod Kazane.

— Hvataćemo je na udicu — kažem ja, i mi se povraćamo niz tok.

Uhvatili smo još tri komada.

Ja na kupanje u vir, a čiča pred kolibu, da zgotovi ribu.

Šta li nema Grlice? pitam se ja i pretražujem plotove. Kod široke kapine — nije. Gore u tjesnacu — nije. Čak dolje podno vira, oglasi se Bara. Ja se pritajih. Nešto se bućka po plićaku. Prikradoh se u zbunje. Grlica! Kupa se Grlica. Mali šum u žbunju, a ona se trgne i napne sluh. Najednom joj ruke stanu i preplašen pogled preleti unaokolo.

Ne, nije niko, niko. to se njoj samo pričinja. To je Bara šušnula u plotini.

I Grlica nastavlja bućkanje.

Grlica izlazi na pijesak. Kapljice joj plamte na krhkom i golišavom tijelu. Drhte joj male, svježe grudi. Mene nešto peče, suši mi se u grlu. Napeto nestrpljenje napinje me svega. Dah mi se koči u grudima.

Ooo!

Nenadno suh sušanj puče mi pod nogom, a Grlica se usplahireno trže i pobježe u žbunje.

— Prijatelju, ooj prijatelju! Ukupi suvaraka za vatre! Oooj! — dovikuje odozgo čiča Krnjo.

Sunce zalazi za Mrkulju. Ja ostavljam čiču i odlazim s Grlicom u selo. Ona me ne gleda više onako bojažljivo kao prije. Priča mi o svojoj majci i o djedu u Brdima. Majka joj zna mnogo, mnogo pjesama i priča, a djeda u Brdima ima veliku, veliku planinu, u koju nikada sunce ne dopire.

— Noću je strašno u šumi — kaže Grlica. Ima mnogo crnih duhova kao u nas u Kolenjima.

Upravo smo prolazili ispred Kolenja. Iz tame su se nadvirivali bijeli krstovi. Neka ptica kriknu, a Grlica se pribi uza me.

— Mama mi govori uvijek, da kasno ne prolazim ovuda — kaže ona.

— A zašto, Grlice?

— Ta tako. Ne valja. Jedne noći posipali su Peru Vrtikapu iz groblja. Poslije se razbolio, pa umro.

Bara žuri pred nama. Primičemo se selu. Nečije krupno crno goveče stoji nasred puta.

— Lajikova šarulja! Čuvaj se, Ozrene, ubošće! — skriva se Grlica za me.

U selu mrak. Zirkaju svijetla. Zvonca zvonckaju nemirno u tami. Tiho. Čuje se, kako čak gore pod čardakom, srdito reži naš Puto. Neko zapjeva stranom preko Presjeke.

— Pjeva Doma tetkina — kaže Grlica. Izgubilo im se šilježe negdje u Belima, pa je još juče otišla da ga potraži.

Dolazimo do Grličine kuće.

— Laku noć, Grlice!

Idem sam. Nebo bistro, zvjezdano. Miriše procvjetao vrijesak. Na našem čardaku svijetle se prozori. Otac sjedi na klancu i puši. Svjetlaci se žegu po baštama. Mir sjedi pod Mrkuljom.

— Gdje si bio dosada? — pita otac.

— Na rijeci.

— Stojan ti donio neko pismo i novine iz Kamengrada.

— Hvatali smo ribu i pušili lule — kažem ja.

XV.

Sjedim na stijeni vrh kuće. Lišće žamori u Košćeli. Bukti na zapadu nebo, a brda oko kotline crvene se kao ogromni božuri nekog krvavog boga. Na četiri kraja drže na sebi zapaljena nebesa. Večernja zvijezda plamsa gore u visinama.

Grozdan i Grozdana u crvenim haljinama i užarenih lica stoje zagrljeni dolje u njivama, a u očima im strastveno gori večernje rumenilo.

Grozdana pita Grozdana:

— Dragi, šta ti to tako divlje gori u očima? Mene je strah od tvoga pogleda.

— Draga, ne boj se! — kaže Grozdan. — To gori u njima večernja pjesma božja.

Brda ugasnuše, a zvono zalaja u kršu kao ovčarski pas. Poslije prestade, očuše se glasovi, pa sve utiša.

Haralampije čita molitvu svom pobožnom stadu.

Idem na Koravac. Na visokoj stijeni vrh Stubline sjedi Svrzimantija, u sumraku izgleda kao obješen o liticu.

— Šta ti tu radiš, hej, prijatelju!

— Vladam — kaže svečano, mahnu rukom kao da blagosilja kotlinu, pa poteže iz boce.

Pio je rakiju. Ja pođoh.

— Pričekaj! Skupa ćemo, doviknu mi, a bočica ciknu o stijenu.

— Haralampije vlada nad stadom, a ja nad prirodom — kaže on pošto me dostiže. — Mi smo jedina prava dva vladaoca u ovoj kotlini.

Pred Galaminom krčmom gori karbitna lampa vrh našeg stola. I dedo Škembo svaljao se odozgo ispod Šeputa, da popije koju. A rakija se pije i čereci mesa vise o čenđelima. Sutra je dernek. Misa na Gorici. Gorštaci već pridolaze i spremaju konačišta pod vrbama: prostiru sijeno i gunjeve. Iz tame dopire šušanj, šapat i rzanje konja.

Dođe Minda Ženskar.

— Ljudi, znate li, kakva je razlika između kradljivca Joše i Ženskara Minde? — kaže, Lek-Jošo se prikrada torovima, a Minda pojatama.

— A ti pljačkaš svijet po mehanama — kaže mirno Minda i namignu na Vidu.

Škembo se podiže, a Ile zagusla, podviknu, pa zapjeva. Leko se opruži po klupi, a Svrzimantija se zagleda u mrak teško i crno.

— Laku noć! — kažem ja.

— Laku noć! Laku noć! — kažu i oni, napola nemarno.

Selo pospalo. Ivanka spava. Vrata joj nezaključana.

— Ivanko, ustani!

— Čekala sam te, pa zaspah — kaže Ivanka. — Vidjela sam te večeras u Galaminoj krčmi.

— Ivanko, hajdemo u dvorište! — i ona ustaje.

Sjedimo pod murvom. Pod nama leže njive. Gore duboko, zvjezdano nebo. Šušte kukuruzi u mlakoj noći i uspavljuju nas na debelom gunju. Ivanka gleda zamišljeno niz njive.

— Ne znam, šta bih htjela — kaže ona. — Kad padne noć, nešto pada na me. Nešto bih htjela, a ne znam ni sama šta.

Ivanka se nenadno trza i grli me.

— Ivanko, ja želim samo da sam kod tebe — kažem ja i obavijem ruku oko nje.

Ivanka miriše kao zemlja. Njedra joj zabrekla, a kukovi široki.

— Ivanko, topla si i opojna kao ljetna noć. O Ivan-ko, Ivanko! — šapćem ja, a ona se lomi, krši.

Selo je u dubokom snu. Kasna noć. Zemlja se osvježuje, i mi se rastajemo.

XVI.

Koravac vrije šarenim nošnjama, a tijela gore od silne vrućine. Uši da zagluhnu od pjesme i graje. Iz šarenila iskaču crveni fesovi kao makovi cvjetovi. Cio Koravac nabijen narodom, a u sredini, u halci radoznale svjetine, iskače svakoga časa po jedan fes i bijeli jašmak, naizmjence, uz vrisku i pljeskanje dlanovima. Daju takt. Neki par igra őrô — őrô se igra: skaču kao bjesomučnici u halci. Pri svakom susretu pljesnu rukama i podvrisne obično muškarac, a katkada i obadvoje.

— Drž', Mate!

Drž', Ružo! — nadvikuju se iz halke uz opću graju.

A Mate ucrvenio kao kukurijek, udarila mu pjena na usta kao paripu, i opet se ne da. Vrišti i hrže kao ždrijebac i baca divlje poglede na svoju drugaricu Ružu. A Ruži skaču grudi, plamte obrazi i, sva u znoju, ne da se Mati. Pogleda ga ispod oka i osmjehuje se.

— Drž' Mate!

— Drž', Ružo! — sokole ih, a oni jednako drže.

Za jednim stolom sakupljeno naše društvo, a dedo Škembo grohće s isturenim trbuhom.

— Oh, što je uzavrjelo pasje uho! Oh, ho-hoo!

Galama i Vida izgubili pamet, pa se samo motaju po krčmi i psuju, gdje se god susretnu. Moj Puto laje iz svega grla. Ganja Galaminu Garu, praši i dopunjuje paklen orkestar. Cvrčci nadigli dreku u vrbama kao da je i njima bila misa, a u halci se razliježe smijeh i vrišti őrô.

Sunce zasjelo narodu u tjeme, pa pali paklenim plamenom i vonja znojem. Lica crvena, zapaljena, a košulje prionule uz tijela, pa svrbe i podražuju opšti

kikot. Po gdjekoji zapaljeni par izgubi se u ulici, da se ugasi.

— Vide, daj rashlađena vina! — viče Svrzimantija.

— Pod česmu, sveca ti tvoga! Kog đavola sjediš u ovom paklu, kad ne moraš! — psuje srdita Vida i raznosi boce.

Gomila jednako vrije i navire oko česme, a mi samo pijuckamo i promatramo.

— Ta jednom je u godini dernek na Gorici! — kaže oduševljeno Leko, pa iskapi.

Pjesma odjeknu, a őrô prestade. Halka se proširi, i svi se uhvatiše u kolo:

Puče puška,
Puče puška,
Iz zelena luga,
Puče puška.

I pogodi
I pogodi
Mladoga Ivana
I pogodi.

Zapjevaše u kolu jednoliko, u složan glas, držeći se za ruke i pomičući tri koraka desno, a dva lijevo.

Hej, Ivane,
Hej, Ivane
Moje sunce žarko,
Brže ti mi,
Brže ti mi
Za oblake zađe!

Jedna grupa ponapitih gorštaka zapjeva dolje pod vrbama, za velikim stolom. Pjevaju silno, surovo. Vratne im žile nabrekle brekte, a oči se napele kao da će iskočiti iz duplja.

— Ih, što je pusta planina! — kaže Leko.

— A ti ne možeš ni da kmekneš — dobacuje mu Svrzimantija.

— Ništa za to. Mi barem imamo pjevača. Eto Krivošije i Minde Ženskara. Čim Krivošija naplati smokve, klade se u deset litara vina ko će bolje da pjeva. Ja sam im dao ideju.

Najednom zarika neko, zarika strahovito odozgo ispod Gorice, kao ranjena svijer. Sve utiša i zamre iznenađeno.

O narode! Oo, narode! — vikao je neko, ubacujući još neke riječi, kao: pospite glavu prahom zemljinim. Ja sam sin Gospodnji i slično.

— Kakav li je ovo opet budalina? Ništa mu se ne može da razumije — kaše Leko.

Glas siđe ispod Gorice. Poslije zalaja reskim i dugačkim smijehom, a srca zanijemiše u gomili. Mi se digosmo. Na kosi povrh Koravca pojavi se sin Gospodnji, sav zarastao u crnu, razbarušenu grivu, prljav i pocijepan. Izgledao je kao ludačka zastava. Lijeva sljepočnica krvari mu preko lica, a na povijenim leđima nosi ogroman drven krst i konopac.

Gomila se zatalasa. Negdje vrisnu dijete i neka baba zaleleka pa zagrca. Sin Gospodnji presta da urliče i zasta na humku vrh Koravca. Svi smo ga jasno vidjeli. On spusti krst i konopac, pa mrmljajući u bradu i blaženo se smješkajući, diže ruke nad gomilu i poče da dijeli blagoslov.

U zapaljenoj tišini, nenadno vrisnu nečiji glas iz gomile:

— Uklonite mu se s puta, ljudi! To je ludi raspop Melentije. Hej, čujete li!

Gomila se plahnu, a Melentije se ukoči, kosa mu ustade, oči zasvijetliše, pa opet riknu kao ranjena zvijer, dohvati krst i konopac pa jurnu na gomilu.

— Eno nečastivog u njemu!

— Drž'te ga, ljudi! Drž'te ga!

— Potra narod!

A Melentije jurnu kroz gomilu, kroz vrisku i komešanje, Krst struže o zemlju, a oblak prašine diže se za njim. Iscijepana mantija vijori u stotine barjaka. Prolete kao strašna sablazan, kao prikaza u suncu i surva se dolje na veliki drum, u oblaku prašine.

Svjetina dugo ne dođe k sebi.

Neki starac, gorštak, progovori odnekud iza nas. Niko ga nije ni primijetio do ovoga časa. Sjedio je na stijeni, riđe brade i pocijepana resa.

— On je iz mog sela, iz Križana — kaže starac. — Prije dvije godine, kažu da je poludio u crkvi. Došao odnekud iz svijeta, pročulo se selom, da je raspop, pa poludio. Eto ti. A nečastivi ga spopada, Bože me oprosti, najčešće ovako uz velike vrućine. Poznam ja njega dobro. On je iz Križana — završi starac i obori glavu.

Svrzimantija je promatrao starca, pa najednom, kao da se nešto davno zaspalo u njemu probudi, nategoše mu se bore na licu i među očima mu skoči mrk čvor. Kretnje mu postadoše nervozne, a čaša mu zadrhta u ruci. Poče da pije na iskap.

Svi smo ga promatrali, a niko ne prozbori ni riječi. Gomila se pokretaše, i žamor postajaše sve to življi. Ali još se niko ne usudi da zapjeva ili zaigra. Tek negdje pred zalazak sunca ođu se pjesma, isprva nesigurna, pa poslije zaori. Opet se zaigra őrô, i mladež zaboravi na ludog Melentija. Samo je Svrzimantija pio kao smuk i ćutao kao bezdan. Nije mogao lako da se opije. Pogledao bi zagonetno negdje u stranu, da opet metne oči u crno vino pred sobom.

Mi smo tiho ćaskali. Nenadno se trže Svrzimantija i luđački zasmija. Nama zadrhtaše srca.

— Hahahaa! Na ispij starče! Ti si mi prorekao sudbinu! — viknu on.

Ali starca više nije bilo. Nestao je neprimjetno kao što se i pojavio.

XVII.

Sjedim na stijeni vrh kuće. Cvatu šipci, i sva se bašta crveni. Grozdana, sva bolna od želje, sjedi u bašti i čeka Grozdana.

— Bijelim platno i nemirna sam po cijele dane — kaže mi ona. — Još od jutros me neprestano do-

zivlju iz bašte crveni cvjetovi šipaka, a ja ne mogu u baštu, jer bijelim braći platno.

— Cvjetovi gore na suncu kao smijehovi crveni i sva se bašta smije vrelim, crvenim smijehom, a ja ostavljam platno, silazim u baštu i mislim na nj.

— Gdje si tako dugo? — pita me majka. — Što ne paziš na platno? Vjetar ti ga nosi. — A ja i ne mislim na platno. Ja mislim na njega, na Grozdana.

— Majka me pita: »Grozdana, što si večeras tako u licu crvena?« To je, majko, od crvenih šipkovih cvjetova, kažem ja i okrećem glavu.

Sumrak podmuklo tinja u crvenoj bašti. Čujem Grozdanin glas. S naše kuće diže se miran pramen dima u plavi vazduh i laste kruže nad crnim odžakom. Grozdana više ne plače u bašti. Stranom zvonckaju zvona. Goveda silaze s brda.

Šta li ovo radi Grlica, mislim ja. Odavna je nisam vidio.

Noć, a ja sveudilj sjedim na stijeni. Hladan vjetar silazi s Mrkulje. Dolje, u selu lupnu nešto šuplje, drveno, pa sve začuta.

Ustajem. Idem Ivanci. Puto odriješen. Šulja se za mnom niz ulicu.

Ivanko, zaželio sam te, govorim ja. Živim sam na čardaku, pa sam te zaželio. Puto, ne reži! Ušuljaćemo se Ivanki kroz prozor.

— Ko je! — trže se Ivanka na postelji, a Puto zalaja.

— Ćuti. Puto, ne budi Ivanku! — šapćem ja, sjedam na krevet i ćutim. Poslije otkrivam s nje pokrivač i milujem joj grudi.

— Ivanko, miriše fezlidžan pod prozorom. Osjećaš li ti miris?

— Osjećam. Večeras sam ga zalijevala — kaže Ivanka, ovi mi ruku oko vrata i proteže se u krevetu.

— Ivanko, Ivanko!

Ona se čudno smije. Pokrivač spada, a Ivanka se savija oko mene.

— Ivanko, vrela si kao vatra — šapćem ja, a ona me i ne čuje.

Noć odlazi. Pijevci se dozivlju.

— Ivanko, sviće. Vrijeme je da se rastajemo — kažem ja, a ona se samo smiješi, smiješi se čudno i pripija uza me.

Šta li je noćas Ivanki, mislim ja. Udovi joj vreli, podrhtavaju, a ona se samo smiješi, smiješi se čudno i pripija uza me.

Zora blijedi u oknu. Pijevci učestali.

— Zbogom, Ivanko!

— O, ne idi još! Ne idi! — kaže ona. — To se noć bijeli u oknu. Ostani!

I ja ostajem.

Sviće dan. Ja ćutim. Ivanka duboko diše. Spava. Puto me čeka pred kućom. Žute se njive. Selo se budi, a vrh Mrkulje krvavo se zlati u nebu.

— Zbogom, Ivanko! — kažem ja tiho, da je ne probudim, a Puto mi njuši u pete.

XVIII.

Noć krhka, jasna. Sjedim sam u vinogradu pred kolibom. Čekam Svrzimantiju, da vrebamo kradljivca. Već nekoliko noći neko se navadio pa nam krade ranak.

Zrikavci zriču krto u lozi. Tišina. Ja pušim lulu i sjedim na ploči. Očuh šušanj, pa bahat kroz lozu. — Svrzimantija!

On sjede ćutke i spusti bocu kraj sebe.

— Rakija?

— Rakija.

Ćutanje.

—Gucnućemo koji put. A? Pravi je grom — kaže on.

— Da, gucnućemo.

Ja iznesoh gunj iz kolibe.

— Nije ni čudo, što vas obilazi — kaže Svrzimantija. — Ranak va mna brijegu, pa uzrio prije nego ičiji. Uslačalo se čovjeku, pa basta.

Sjedimo na gunju i guckamo istiha. Svrzimantija napne uši, zagleda se niz vinograd, pa osluškuje. Poslije se zamisli, pa ostade u istom stavu.

Mjesec proviri iza brda. Zrak pade na brijeg, a zrikavci zazrikaše složno, u jedan glas.

— Znaš šta, Ozrene? — trže me Svrzimantija.

— Šta?

— Kako zrikavci pozdraviše mjesec. Sigurno misle, da je on Bog.

— Može biti. — Ja se osmjehnuh.

Svrzimantija se smrče i opet nasta tajac.

— Čudna je to stvar — nastavi on nešto docnije. — Što čovjek duže živi u prirodi i promatra je, sve to više sumnja.

— U što sumnja?

— Pa u sve — kaže on sasvim prosto. — Sumnja u Boga, u svece, u đavole, u sve. Ko će ti znati, ko ima pravo: mi, ili ovi zrikavci? Vrag će ga znati! Može biti, da mjesec i jest Bog ili, recimo, Božje oko. Eto, ja sam koješta učio u školama, pa sam sve pozaboravljao, živeći u ovim brdima i pijući rakiju. Ja kada vidim, da me žabac promatra, a on katkada veoma čudno gleda u čovjeka, ja pomislim, da on, može biti, zna sve tajne zemlje i vasione.

Ja se pokionih pred ovom dubokom filozofijom moga prijatelja Svrzimantije i ne mogoh mu protusloviti.

Pun mjesec visio je sada nad brdom. Kao oštrica ogromnog noža, jasno se ocrtavala tamna silhueta brda. U mjesečini je bilo nešto pusto i osamljeno, a svuda unaokolo polegla tišina po bljesku loze i po vinogradima. Daleko na obzorju crnio se čopor borova kao zloslutna mrlja. A mi smo ćutali i očekivali.

— Gucni malo! Ovo razbija osamu — kaže Svrzimantija.

Gucnusmo. Ja zapalih lulu, a on savi cigaretu.

— Eto, tako sjediš. Sam si. Noć. Mjesečina. Tišina. Samotinja — govori on, — a nešto te zasebe u srcu i postaješ nesiguran i plašljiv. Pomišljaš na sto-

tinu čudovišta, kojima si se trista puta podsmijehnuo, a sada ti eto, izgledaju moguća. O, koliko li me je mučila ova samotna tišina! A ja gucni, i eto spasa — i on mi pruži bocu.

I naš razgovor bio je osamljen. Dolje pod nama, duboko u kotlini, spavalo je selo. Mi se opružismo po gunju, a vjetar zašušta u lozi. Noć se razlijeva pod nama. Zvijezde drhte u mjesečevoj maglini.

Svrzimantija poče da pripovijeda o životu u selu:

— Ne bješe mi sve ovako pusta, dok bijah nešto mlađi. Barem sam volio žene. Smrkni se, a ja pritegni opanke, pa u Polog, u Giljanje, Mrljanje, Grabljanje i još u dalja sela. Sve su me djevojke poznavale.

— Tako u Grabljanima bješe neka Ruža Alepina. Ludovala je za mnom. Sastajali bi se u selu, u pojati. Nikad nisam vidio onake žene. Luda, kažem ti. Lomi se, previja, vrišti, grči. Rekao bi, eno, sad će izdahnuti. A grudi. Ozrene, jedre pa drhte i nikad mi dosta milovanja. Ih! Čudne su ti žene, brate! Jednu im je stranu stvorio Bog, a drugu sami đavo. Kladio bih se po stotinu litara ove prepeke, da je tako.

— Eto, tako mi jedne noći —

Dolje u dnu vinograda očusešum u lozi. On zaćuta. Pritajismo se i napesmo uši.

— Tu je — šapnu Svrzimantija i utrnu cigaretu.

— Pustićemo ga malo bliže. Ne boj se! Naš je — **kažem ja.**

Šum je bivao sve to bliži, a mi sve to nestrpljiviji.

— Samo oprezno, ispod trsova! — komanduje Svrzimantija. Kad on zašušti, a ti se pomiči.

I mi se dadosmo na lov. Šum je bio sasvim blizak. Nenadno iskrsnu pred nas nečiji veliki pas, zastade iznenađen kao i mi, trže se, pa potrča niz lozu. Mi ostadosmo osluškujući. Dolje, u dnu vinograda, neko skoči sa prizide i izgubi se u noći.

— Vidi se, da je stari majstor — kaže Svrzimantija. Zna Joša, šta radi. Ovo je njegov pas. Ne zna se, koji je veći lopov: gazda ili on.

I mi se povratismo pred kolibu.

— Ne boj ga se više noćas! Možemo mirno spavati. Potražiće Joša sebi zgodnije mjesto, — kaže on, i mi se opružismo po gunju.

Boca iskapljena. Svrzimantija pogleda, da nije što preostalo: gucnu.

— Upravo tri kapi. Ih šteta! — kaže on i zavitla bocu preko Mrginja.

Ko će je nositi natrag. Dok je rakije, biće i boca.

Kroz vinograd pirka svjež vjetar. Pijano šumi i priteže nas k zemlji.

— Ozrene, daj još koje ćebe! Biće hladno pred zoru.

XIX.

— Poljubio sam Grlicu!

Sjedimo u stijenama na izvoru Hučke. Vrh nas visoka, divlja stijena i planina, a mi kraj izvora u hladovini, kao u bunaru. Ispod ogromne pećine bije studen dah, a ispod šupljih litica provlači se i ruši voda, dolje niza stijene. Tiho. Bara brsti. Mi sami. Grlica pjevuši, pa zaćuti.

— Pjevaj, Grlice!

— Nešto me zastudi — kaže ona. Neko je preletio povrh nas.

Napesmo dah. Hučka šumi u pustim liticama, i šum joj neobično odgovara u kršu.

— Evo, ovdje na ovoj stijeni vile su istukle Čavarušu.

— Koju Čavarušu?

— Neku staru Čavarušu — kaže Grlica. — Mlatila rublje pratljačom, a vile sišle, uzele joj pratljaču iz ruka i premlatile je. Sišle su eno iz one pećine.

Vrh nas, gore visoko, na plavoj stijeni zja crven i neprilazan otvor.

— Kada utiša noć, čuje se čak gore do u Kalačine, kako motaju svilu na vitlove — kaže Grlica.

— A kakve su vile, Grlice?

— Hahaa! Bog s tobom, Ozrene, pa zar ne znaš? — čudi se ona. — One su lijepe djevojke. Kose su im zlatne, a haljine od bijele svile. Samo im je jedna noga kozja. Po tom se i poznaju.

Grlica se provere kroz stijenje da naspe vode u tikvicu. Tikvica grca. Pljusak odliježe pod stijenom: Grlica se umiva.

— Grlice, sjedi ovdje do mene! Tako.

Grlica je zbunjena. Oko pasa joj obavijam ruku. Slabine joj zadrhtaše, a obrazi planuše. Poljubio sam je. Čuo sam, kako joj krhko udara srce i strepe male. preplašene grudi.

Grlici treperi suza u oku. Ustajem sav zbunjen i bacam stijenje u izvor. Jeka se prolama, a Bara kmekeće na stijeni i gleda me poplašeno.

XX.

Grlica, s Barom, skriva se negdje po potocima. Tražim je u gaju: nema je. Pretražujem obalu Hučke: nigdje nikoga. Gdje li je to Grlica, Bože moj? pitam se i svraćam u Ivankino dvorište.

Svaku večer sjedim na stijeni i ogledam u dolinu. Mrk i crn oblak nad kotlinom. Pada mrak, a dolina se pretvara u crno, šuplje džinovo oko. Noć utišala. Očekuje kišu. Mnogo pada ove godine, kažem ja tiho i osluškujem pritajeno kao noć. Ja sam napeto uho u dubokoj noći. Bog me promatra odnekud, iz tame, svojim prodirnim pogledom. Negdje leži širok uzdah. Noć. Duboka noć. Mir.

A oko ponoći, pjevaju kaplje po mom krovu i uspavljuju me. Pričaju mi priču o Grozdanu i Grozdani. Pričaju mi o Grozdaninu kikotu.

U jutro sva kotlina umivena. Bistrina se smije u uzduhu. Gore u krčevini krče težaci. Dvoje djece penje se uz prisoj. Sitni su kao mravi.

— Heej! Uuuu! — zvoni dozivanje i vriska. Krass-krass-krasss, daju krasne o ledinu. Uzduh zvonak kao boca. Na Koravcu, vrhovi jablanova miruju u visinama.

Sunce oskočilo, a ja pred Galaminu krčmu. Leškarim pod vrbama, a podne se primiče i razmahuje

vrućina. Čujem razgovor gore u krčmi. Vida razgovara s Mindom Ženskarom. Ulicom prolazi Doma.

— Eno Dome — kaže Minda. — Grudi joj strše kao praljci.

— Oblizuj se ti kao mačak oko kaše. Tu lje ne zabode šape!

— Ih, što je prigrijao Ilija! Uhvati čovjeka u ulici, pa kao na ražnju.

— Čuješ, Minda?

— Čujem.

— Znaš li, s kim sam je neki dan vidjela?

— Domu! S kim?

— S Antom Stipinim. I zaručila se, kažu, s njim.

Zaćutaše. Česma pljuska. Dolje u baštama čuju se udarci motike. Bumbar zvrnda negdje u tišini.

— Hahaa! Biće joj kao i tebi. Vide, sjećaš li se one noći u ogradi? Ih, što li si me vukla za nos!

— Sam te je đavo vukao — odgovori Vida iz krčme.

— Sve kažeš: sutra, sutra. A ja još nevješt, početnik, sve do one noći u pojati.

Vida priđe prozoru:

— Čuješ, Minda, đavo će te odnjeti! Ako ćeš o tom da pričaš, a ti uđi u krčmu!

— Vidi ti nje! Uđi u krčmu, kaže. A znaš li ti, da mi sada samo Doma koprca u krvi. Ih, grudi kao praljci! I tvoje su nekad iste bile. Joj, Minda, slatki Minda, kažeš i sama mi padaš u krilo. A ja ti šapćem na uho, i ti daješ sve. Sve. Sva drhtiš kao jasika.

— Minda, ulazi u krčmu, molim te!

— A ti, gdje ćeš, pa za staroga Galamu.

— Minda!

— Uuuu!

— Minda, ulazi!

I Minda ulazi u krčmu. Pred krčmom tišina. Ni daška vjetru u lišću. Sa zatvorenom knjigom pod glavom, ljenčarim pod vrbama. Začu se bijesan i prigušen kikot, a poslije ludo orgecanje po krčmi.

Podne je, kažem ja. Nema ni žive duše na ulici.

(Nastavit će se.)

KA MESARIĆ: 50.000 ZA MUŽA

Solidna građanska priča

Otvorio sam vrata na stubištu i protrnuo: pred vratima je stajao ukočen lik žene u crnom. Crnu koprenu povezala je na glavi straga, ruke su joj visjele kao u marijonete, oči umornim smiješkom očekivale moju ljubaznost. Do nje je ležala velika, prazna košara.

— Vi me ne poznajete?

— Ne. Uostalom zašto ne zvonite. Ja sam se prepao nailazeći na vas ovako naglo na vratima.

— Oprostite. Odlučivala sam se. Bilo mi je teško. — I gospođa u crnom brizne u plač.

— Želite?

— Još uvijek me ne prepoznajete? — Ja sam gospođa Makova. Matilda Mak.

U moj glas ušla je zabuna, u moje obraze crvenilo. Propustim je u tremolu:

— O, izvolite, uđite. Vi ste se toliko promijenili. Oprostite. Izvolite.

Sjetio sam se. Živo sam se sjetio gospođe Matilde Mak. Bilo je to pretprošle zime, kada me jedan prijatelj upoznao s jednom mladom, dvadesetiosam godišnjom gospođom, svježom i krcatom impulsom životne radosti. Upoznali smo se u jednoj loži »Klubbara«, kuda je dolazila sa svojim mužem gotovo svake večeri, da ondje dočeka zoru.

Ona sa željom ženke, koja osjeća, da zakrinkana s nekoliko kratkih godina vreba jesen na njenu mladost, nastojala je da se grčevito uhvati za trakove mladosti, opojnosti i razbludne iluzije, da ih oplete oko sebe, da ih zadrži za sebe i da sama utone u njima. Ona je dolazila sa željom da zapliva u val mirisne, titrave i frivolne barske atmosfere i da osveti sama sebe zbog toga, što joj prva mladost nije poznavala umorne zanose prolumpovanih noći i senzaciju pripitog flirta, diskretnog, ugodnog. Ona je htjela da se otme uspomeni rađanja djece, njihova dojenja i bdijenja nad njima. Ona je htjela da utvrdi razliku novog muškaračkog zagrljaja, jer joj je slast službenoga milovanja u bračnom krevetu dosadila i ogadila.

Njen muž, poručnik sa zelenim epoletama, ugojen, imao je novaca i razbančio se. On, seljak u prvom koljenu, smatrao je nečim naročito otmjenim, što su mu financijalne prilike njegove obitelji dopuštale, da svake noći pleše s artisticama u baru. Bio je lukava šokačka dobričina iz Podravine, ali je usprkos toga počeo da noćni barski život provodi pošteno stečenim parama. Njegova žena, koja mu je — dok je bila siromašna, služila za rađanje djece, za kuhanje i za krpanje njegova rublja, sada, kada je baštinila neku golemu i neočekivanu sumu novaca, služila mu je kao svjedodžba dobrog muža: svuda ju je vodio sa sobom. A kako je on radije plesao nego ona (jer je bio duboko uvjeren, da je otmjeno plesati s artisticama!) vodio ju je u bar i nije se dalje mnogo brinuo za nju.

Ovih letimičnih impresija sjetio sam se, kada sam pred sobom na stolcu gledao oronulu, ostarjelu, izmučenu, jadnu i bijednu gospođu Matildu Mak.

— Došla sam, da vas zamolim, da mi pozajmite dvjesta dinara, kako bih mogla da se vratim u Split.

Ona je jasno vidjela moje čuđenje i moje zaprepaštenje i počela je, a da je nijesam za to trebao zamoliti, da mi priča žalosnu priču svog promašenog života.

*

Često zovemo Providnošću ono, što nije ništa drugo, već instinkt žene. Matilda dobro odgojena (kniks, licej) i čuvana pod plaćenim nadzorom (guvernanta, Korneličina plesna škola) posjedovala je osim toga onu izvjesnu inteligenciju, koja svaku ženu osposobljuje, da bude osrednja glumica, a ako već to ne može da bude, onda svakako besprikorna domaćica. Na šahovskoj ploči Matildina života nije trebalo nikada vući poteze komplikovane i zamišljene. Sve je išlo prilično ravnim linijama. A kada je već jednom došlo do toga, da matira svoju bračnu vjernost, to je ona učinila sasvim neprimjetno, bez buke i bez senzacije, i nitko to nije trebao da primijeti.

Muž sa zelenim epuletuškama zabavljao se i šampanjizirao u separeu bara s nekom artisticom, koja je imala prst debelo izbuljene podočnjake, slamnatu oksidiranu kosu, a uz to je još govorila i sasvim korektno hrvatski. Žena, gospođa Matilda obavljala je u to vrijeme preljub na jednom sasvim skrovitom mjestu iste kuće. Nakon šampanjiziranja s jedne i preljuba s druge strane, našle su se bračne polovice opet u loži bara i nijesu se čak ni začudile što se čitav sat nisu vidjele. Bračne polovice!

To je bio prvi njen smjeliji potez u životu. Drugi, u kom je došao do jačeg izražaja njen instinkt, bio je ovaj:

Jedne noći, kada su se vraćali kolima kući, njen instinkt nasluti brižnošću dobre domaćice, da treba štedjeti. Odluka bila je prosta i brza: ona zahvati u ormaru hrpu hiljadarki, odnese ih u banku, izvadi uložnu knjižicu i sakrije je na etažeri među nekadašnju svoju lektiru (Gjalski: »Gjurgjica Agićeva«, Turgenjev »Novi rod«, Krleža »Tri kavalira gospođice Melanije« (nerazrezano), Prevost »Poludjevice«). Bila je sigurna, da je ondje njen muž ne će nikada naći. Hiljadarki — na brzu ruku zahvaćenih u ormaru — bilo je otprilike 30—40.

Njen muž, gospodin Mak, radio je jednako brižljivo, ali s više komplikovane lukavosti. Opazio je, da se novac troši bez računa. I jednoga dana, kada se u svitanje vraćao kući sam, jer žena nije izlazila zbog bolesnog djeteta, on je s poraznim osjećajem primijetio, da je izdao posljednjih pedeset dinara za kola. Otvorio je ormar: bio je prazan.

— Jesi li ti gdjegod spremila novce?

— Novce? Kakove novce?

— Ovdje nema više ni pikule.

— Jučer sam vidjela u ormaru otprilike 20 hiljada.

— Ja sam ih uzeo, ali ostali —

— Ostali? — Nema.

Gospodin Mak legne zlovoljan i taj dan nije išao u kancelariju. Probudi se za ručak, obuče uniformu i odjedared, sasvim neočekivano lice mu se razvedri.

Oni momenti u životu, kada se čovjeku nakon teže depresije razvedri lice, uvijek su tako ugodni i iznenadni, da se kompleks tih momentanih osjećaja može tek vrlo teško fiksirati. Najposlije i nije važno, kako su nastale izvjesne asocijacije: da li je gospodin poručnik Mak najprije pomislio na artisticu s podočnjacima, a onda tek na novac, ili obratno. Važno je samo to, da je on u tom momentu bio optimistički svijestan svog položaja u vojsci. Bio je svijestan, da je — administrativac.

Kolikogod bio interesantan kriminalistički refleks na događaje, koji su se zbili poslije ove poručnikove svijesti — gospođa Matilda, kada mi je to pričala, nije ulazila u detalje poručnikovih spekulativnih manipulacija — saopćila mi je tek rezultat: za koji dan (nakon onih posljednjih izdanih para za fijaker) konstatovao se u uredu vjerna muža manjak od dvadesetipet hiljada dinara. »Rukovalac zrnaste hrane«, gospodin poručnik Mak, bio je stavljen pod istragu. Iz svega toga bio bi izbio strašan skandal, da nijesu nastupile neke olakotne okolnosti: mala svota, sklonost majora, dosadašnji besprikoran rad, itd.

Gospođa Matilda izvukla je uložnu knjižicu između »Poludjevice« i »Gospođice Melanije«, otišla u banku i digla novce. Deficit bude u kancelariji pokriven, ali gospodin Mak morao je da obuče civil.

Ženina providnost, koja se zove instinkt, spasila je muža od zatvora.

Ove okolnosti uzrokovale su promjenu u čitavom načinu života obitelji Mak. Ne samo da se više nije išlo u barove, nego se naprosto živjelo od zalihe preostale slučajno iz dana izobilja. Jedini vanredni dnevni izdatak iznosio je dinar i po za »Novosti«, u čijem je malom oglasniku gospodin Mak neumorno kroz sedmice tražio namještenje.

Stvari, koje ljudi počinjaju opojeni alkoholom i nadraženi bezazlenim trvenjem kod plesa, to su stvari sitog karaktera i nikada se ne počinjaju, kada čovjek živi o hljebu i vodi. Gospođa Matilda postala je pod tim prilikama najvjernija žena, a gospodin Mak najuzorniji muž i najbrižljiviji otac. Dani bijede ove obitelji — činilo se — postali su temelj za sreću jedne obitelji, koja dosad uopće nije mnogo znala o tom, što je obiteljsko ognjište. I vrlo je vjerojatno, da bi pod tim prilikama gospođa Matilda bila izrađala još troje djece (prema onoj, da siromake i Bog voli) i danas se ne može pravo ni procijeniti, od kolike je to koristi moglo postati za čovječanstvo uopće, a za našu mladu državu napose.

Ali do toga nije došlo, i gospođa Matilda (a tako i čovječanstvo i država) morala je da se zadovolji samo s onima, koja su već bila ovdje: dva dječaka i jedna djevojčica iz doba izobilja. Glavni povod ove dalnje sterilnosti gdje Matilde bio je bez sumnje taj, što njen muž nije mogao da preko malog oglasnika u »Novostima«dobije nikakovo namještenje, pa jednoga dana ostavi ženu, ostavi djecu i ostavi svoj bijedni dom i ode u Bjelovar, da tamo nađe namještenje.

Gospođa Matilda nastavila je da jede suhi kruh i pije vodu, pa je prema tome ostala kreposna. Djecu nije slala da prosjače, nego je pozajmljivala neznatne svote novaca, da plati stan (to joj se činilo naročito važnim, jer je vjerovala u budućnost) i da kupi mlijeka za djecu (jer majke imaju običaj, da djecu vole).

Gospodin Mak nije se javljao iz Bjelovara puna tri mjeseca. Razlog bio je vrlo jednostavan. On se

tamo upoznao sa tridesetipet godišnjom udovicom, gospođom Irmom, koja ima istoimenu praonicu rublja, i smjestio se kod nje.

O tom čudnovatom, zapravo tajanstvenom slučaju moglo se saznati otprilike toliko:

Gospođa Irma bacila je oko na gospodina Maka — navodno — još ranije. Njen je pokojni muž bio prijatelj iz mladih dana gospodina Maka. On se toga nije sjećao, ali ta žena Irma toliko mu je dosađivala s tim svojim pokojnim mužem, da je on najposlije odlučio da ga se sjeti. Promatrajući njegovu povećanu fotografiju nad krevetom, u kojem ga je naslijedio, on je opisivao njegov lik, a gospođa Irma uživala je u tom toliko, da se zaboravljala, dozivala Maka imenom pokojnoga i iskazivala mu sve udobne prijatnosti, koje su za takav slučaj potrebne.

Jednom riječju gospodinu Mak zauzeo je kod gđe Irme ne samo udoban, već i dostojan položaj, jer mu je bilo stavljeno u dužnost, da na ogrlice, koje su bile poslane na pranje, piše brojke, da te brojke unosi u jednu knjigu i da pored tih brojaka napiše ime vlasnika dotične ogrlice. Posao — doduše — za jednog bivšeg administrativca nimalo komplikovan i tegotan, ali vrlo važan za renome firme »Irma«, jer se kraj male nepažnje moglo dogoditi, da vlasnik vrata od 42 cm dobije ogrlicu br. 38 i obrnuto.

Ovdje nastaje jedno pitanje, koje s pravom može da zabrine svakog neženju s praktičnim tendencama. — U čemu treba da se traži tajna uzroka, da se jednoj dobro situiranoj gospođi, koja nije čak ni debela — premda je udovica — i koja je za svojih trideset i pet godina dobro uščuvana, čak i lijepušna, kao što je u konkretnom slučaju gospođa Irma, može da svidi čovjek, muž, otac troje djece, nezgrapan s propisnim trbuščićem, s neukusnim blond brkovima, s niskim čelom i tromim kretnjama, kao što je gospodin Mak.

Zašto se gospođi Irmi nije svidio kakav mladić, koji ne bi imao sve ove negativne kvalitete gospodina Maka, a brojke na ogrlice pisao bi vjerojatno jednakom spretnošću kao i gospodin Mak?

To je problem, koji zabrinjuje i baca na ženu neko naročito osvjetljenje. To je naprosto problem žene.

Najposlije gospođi Matildi dosadilo je čekaje i zabrinula je šutnja i ona ode u Bjelovar, da lično potraži svoga muža.

On se nije nimalo izmotavao. Mogao je reći, da je namješten kod »Irme«. Ali on se nije pobrinuo čak ni da izmisli ovakovu sitnu laž. Nije bio tronut dolaskom svoje žene, niti se interesovao za djecu. On je zahvatio okom u oko sudbinu i govorio bez uzrujavanja, bez nategnutosti, mirno i sa spokojnom predanošću u volju Božju:

— Da, ja sam ovdje!

— Dobro, a šta to znači? Tri mjeseca ni glasa od tebe. Djeca, stan, drugovi.

On se malo zamisli kao da traži jezgru svih tih događaja, onda reče:

— Eto, ja sam sebi našao krov nad glavom, pa sad — — —

— A ja?

— — — Treba da ga i ti potražiš.

Gospođi Matildi nakon tog odgovora nije preostalo drugo, nego da se zapanji i da ostane bez riječi.

U sobu zaviri gospođa Irma i nakon svih onih formalnosti, koje bi po jednu od žena svršile vrlo neprijatno, da je jedna od njih bila temperamentnija i borbenija, utvrđen je usmeni kupoprodajni ugovor za gospodina Maka.

— Ali vi ne ćete o tom govoriti nikome ni riječi, jer bi duhovni stol to odbio.

— Dobro.

— I vi biste mogli doći u zatvor — produži gospođa Irma — jer bi se to smatralo trgovinom.

— Trgovina s mužem? — gđa Matilda morala je i nehotice da se trpko nasmije.

— Da, da.

Gospodin Mak šutio je čitavo to vrijeme i konačno bi utvrđeno ovako: gospođa Matilda ima da pristane na razvod braka s gospodinom Makom, a za odštetu isplatit će joj gospođa Irma 50.000 dinara (pedeset hiljada dinara) u gotovom nakon provedene rastave.

Gospođa Matilda vratila se u Zagreb i nije dugo mogla da se snađe zbog ove nove crte, koju je otkrila u karakteru svoga muža s kojim je već sedam godina živjela u braku. Ali kada je zrelo razmislila o svojoj situaciji, ona je uvidjela, da je ovo još najbolji izlaz, pa uza sve nastojanje prevarene i povrijeđene žene nije mogla da se iskreno naljuti na svoju suparnicu, gospođu Irmu. Pedeset hiljada u gotovom ublažit će njen pravedni gnjev. Pomisao, da će za koji mjesec moći da s tom lijepom svotom raspolaže po volji, podgrijala je u njoj živu maštu njene ugušene mladosti, i ona je pravila kombinacije za život lijepe, ugodne, gotovo fantastične. Trgnula se i pocrvenila sasvim diskretno, kada je pomislila, da bi se lako, vrlo lako našao netko, koji bi rado zatomio vrelu želju njene nanovo probuđene erotike i koji bi rado podijelio s njom njenih 50.000. Ona, koja je kroz ovo nekoliko mjeseci razmišljala samo o gladu i bijedi, sada ogrijana nadom i omamljena maštom, počela je da nanovo osjeća ključanje svoje još uvijek mlade puti i drhtaj svog opojnog nagona, koji je gotovo zamro, a sad ju je opet vukao u ritam života i njegovo uživanje.

Rastava braka provela se u razmjerno kratko vrijeme. Gospođa Irma znala je da svoje novce plasira na pravo mjesto, i oni su skratili vrijeme. Gospođa Matilda dobila je sudsko rješenje s onom formulom o »stolu i postelji« i — bila je slobodna. Kod posljednjeg susretaja na sudu s gospodinom Makom, on joj je rekao, da će joj 50.000 biti doznačeno za koji dan po advokatu gospođe Irme.

Gospođa Matilda zadužila se na račun 50.000 tek toliko, da si ponovno uredi svoj razoreni dom, da iskupi iz zalagaonice najnužnije stvari, koje je u danima glada pohranila tamo, da obuče djecu i da se zajedno s njima čestito nahrani. Očekivala je novce i odlučila, da tek onda učini jedan važniji potez na šahovskoj ploči svoga života. Nije još sama znala, ka-

kav će biti taj treći potez, koji će imati da odluči daljnju sudbinu njena života.

I jednoga dana, kada je pouzdano očekivala novce, dobije neku službenu ispravu, iz koje je razabrala, da ima da seli iz stana. U prvi čas nije se snašla i urgirala je svoje novce iz Bjelovara. Ali prije odgovora iz Bjelovara dostavljena joj je druga i treća isprava i ona bude najposlije deložirana iz stana. Pokućstvo iznijeli su joj na ulicu, i jedno je dijete stajalo kod rastavljenih kreveta, drugo je sjedilo na kredencu, a treće se uhvatilo za suknju materi i plakalo, kao da je shvatilo svu tragiku događaja. Došao je i novinski reporter i fotografisao čitavu tu scenu.

Ispostavilo se ovo: stan je glasio na ime muža, a on ga prije izvjesnog vremena prodao. Postupak muža nije ju više ni razočarao. — Tako je nastupio njen potpuni slom. Za ono malo tlapnje i životne obmame, koja se zove grijeh, ispaštanje je bilo preteško i okrutno.

Ona nije bila više njegova žena i nikakova intervencija bez novčane podloge nije mogla ništa da pomogne: ona je ostala bez stana.

Usmeni kupoprodajni ugovor za muža na 50.000 bio je policiji komičan, i njena prijava nije mogla biti uvažena: ona je ostala bez novaca.

Skrhana od događaja, ponižena od muža, prevarena i popljuvana od života, ona nije mogla da plače, nije mogla da viče i da protestira. Apatično primala je neznatne novce, koje su joj staretinari turali u ruku, bez osjećaja gledala, kako joj odvlače pokućstvo i sagnute glave primala udarce pakosne sudbine na svoja leđa.

Djecu je smjestila u dječje sklonište, a ona sama učinila je treći, sudbonosni potez na šahovskoj ploči svoga života: odlučila je da prodaje južno voće.

I kada je prvi put došla s punom košarom robe iz Splita; prodala je sretno na Jelačićevom trgu, opazi, da je pokradena: odnijeli joj čitav utržak.

*

Došla je, da joj pozajmim dvijestotine dinara, da se može vratiti u Split.

S TOMIĆ: PJESME

PROLJETNA REČ.

Mladosti
ljubavlju kliktava, bodra,
radosti potoka što valom plovi,
rođena zemljo, cvetalo granje,
sunce iz mora modra
i grudi moje dahom široke!

Ljubljena moja —
nerečenim glasom bruji mi krv,
sa breskve rumene sad sam čuo
a blistavi golub moj,
sunce plameno moje

dare ti jutarnje nosi
rosom umiven cvet.
Zvezde su noću plamenom belim
putovale, pale na tvoje grudi,
san ti na usne upisao smeh
rosa ti oči bistrinom probudi:

da zorom vidiš proleće,
rascvetano sunce, goluba mog —

LETO SAZRELO.

Devojko snagom jedrala
što pogled tvoj na njive
treperi probuđen slutnjom
besvesti zlatne drhtave?

Letos nam polja žita zlatonosna
mirisom pevaju o rađanju hleba,
lomi se granje težinom neba
i ploda mironosna —
a pogled tvoj uz njive
probuđen treperi slutnjom:

da i ti nosiš u sebi želju
radosti bdenja nad čedom,
za bistrom suzom dragosti
sazrelog leta mladosti.

Ljulja se tiho klasje prepuno
i snaga krši dahom sunčevim —

NIKOLA PAVIĆ: SREBRENE ROŽE

HIŽA.

Drobna je hiža tri su obloki
Saki na svojemu zidu
Vesiju kakti kakovi kipci
Čez koje tu ludi idu.

Četrta stena vrata su jena
Vu čelo deska te vdira
Postela velka zipka za dete
Polica puncata sira.

Lampaš spod grede, ludi i žene
A Jezuš na žmule gledi
Nad ovom hižom kak golub na kipcu
Tu blagoslov božji sedi.

VU MESEČINI.

Otopil se sneg
Ni beli ve breg
Al belo je pole kraj steze
Tu baba vesi
I zvonček zvoni
V dalinu dok stezice pleze.

Preskočil bum plot
Kak grdi falot
Na oblok pokucal bum vami
Al najte niš reč
Če gdo je z vam
Če niste vu hiži vi sami.

Kak stiha bum znal
Bum pušlec vam dal
I kušlec na ruku kak z meda.
Če buju i dva
I jezera sa
Vi ne bute rekli holbèrda.*

NA LIVADI.

Na bregekim ojzdek rožic vre ni
A predi tu cvetje je žilo
I v zimi gda cvetje pravo i spi
Papirnato tukaj je bilo.

Obgrlilo jeje grobek i križ
Je bilo ih videt ni moči
I z vetrom je šumelo šeptalo zdaj
Kak smrt se belilo v noči.
Tu nigdo se vupal dojti ni naš
Gda dvanajst je vura odtuklo
Kaj sove je onda kreščala baš
Popevku si pevala muklo.

A vendar ... — ni grobja ni cvetja vre ni
Spod trave je zemla kak vali
Za grobje to zdavnja nikom ve ni
So vmrli — ki so ga znali.

DUŠAN GJUKIĆ: PESME

I.

Još ni po puta a već mladost gasne,
što dalje idem dah biva sve kraći
i polazna pesma sve tiša i tiša...
Uzaman ruke lomim, molitve molim
i volim
spasenja nigde, pa nigde.

Svaki dan jedna nada zgasne
i svake noći bol se ljući rodi.
Bio gde bio: na drumu il vrhuncu
svejednako:
zvezde daleko...

uvek daleko
i uvek jasne!

Telo se tanji, pogled mrači
dušu još malo zanos zrači.

II.

Trzam se još: i iz mojih snova
nknuće cveće kad mu dođe vreme!
pa lutam polako, korak po korak...
Dok moja majka daleko od mene
strepi za moju mladost i svake noći
širom otvara dom
za povratak moj.

Proleće na putu za zaranka
često me zaboli:
setim se rodnog krova
i brata iste sudbine
Branka.

Al tek što se noga krene
Zanos se prene:
— Proli suzu proli
I korak drži!

I strašno sunce muka dalje prži.

A. K. CVIJIĆ: FERDO BECIĆ

PRIGODOM 10-GODIŠNJICE SMRTI I PODIZANJA SPOMENPLOČE

Život Ferde pl. Becića gotovo je građa za prezanimljiv roman o jednom našem čovjeku. Kao rođeno graničarsko dijete strpljive ćudi, pitome krvi — dok ne zazveknu neprijateljska koplja — Becić je u srcu nosio i sunčanu vedrinu slavonske ravni, a štogod nam je ostavio romana, novela, pripoviedaka i dramskih djela, sve su to jasne, nasmijane sličice slavonskog života i ljudi, pa će unatoč njihove romantike, biti vjerne folklorističke karakterizacije iz prošlog našeg malograđanskog i seljačkog svijeta.

Becićevi potječu iz slavonskog Orijovca, iz seljačke krajiške zadruge, koja još i danas tamo postoji. Kao osnovatelj njihova plemstva spominje se Ferdin pradjed, Ivan Becić. Taj bijaše unovačen god. 1768., s krajiškim pukovnijama prebačen u zapadnu Evropu, s njima sudjelovao u mnogim znamenitim svjetskim bitkama, pa i kod sudbonosne »Völkerschlascht« kod Leipziga. Premda bi on počešće teško ranjen, graničarska snaga ne bi klonula. God. 1815. iza pada Napoleonova, kao kapetan c. kr. vojske Ivan Becić bi odlikovan preraznim odličjima, te mu podijeljeno i nasljedno plemstvo »de Rustenberg«, pa je napokon zauvijek krenuo kući, umirovljen sa 600 for. godišnjih. Legenda kaže, da je pridjevak »de Rustenburg

odabrao sam Ivan Becić. Ležeći naime teško ranjen na bojištu, u vizijama groznice ugledao slavonsko svoje selo s bujnim vinogradom na brijegu, na čijem se vrhu uzdizala skupina brijestova (njem. Rusten), a ti su se sačuvali i u heraldičkoj slici. Odatle Ferdi Beciću i književni pseudonim »Fedor Brestov«.

Dašto da su svi muški potomci junačine Ivana postali krajiški vojnici, pa i Ferdin otac, kapetan Ferdo Becić, pridijeljen god. 1825. poljskoj pješ. pukovniji. Služio je vazda po Galiciji, ondje se oženio lijepom Poljakinjom, Agnezom Woisztarovicz, pa im se god. 1884. u Przemiszlu rodio Ferdo, kasniji hrv. romansijer. Dječarac je iza očeva premještenja u Lawov ondje polazio normalku. Čini se, da se već tamo započeo tragički porodični roman Becićevih, budući da je dječak vazda bio potišten, zamišljen, sjetan. Tek što bi otac umirovljen, god. 1852. smjesta se spremao kući u Slavoniju, povevši sobom sinka — bez matere. Nastanivši se u Novoj Gradiški, dovršio je dječarac trivijalnu školu, a zatim ga otac otpremio u franjevačku gimnaziju u Požegu, a poslije u nadbiskupsko sirotište u Zagreb.

Dječak bi škole svagdje svršavao odličnim uspjehom, ali se nigdje ne bi mogao smiriti, budući da je nježna duša čeznula za svojim porodičnim domom i za majkom. Ne pitajući u svojim pismima nikada, koji je od roditelja skrivio rastavu, on bi majci u poduljim pismima pričao o ocu, o njegovoj boležljivosti, a onda bi majku hrabrio, neka strpljivo čeka, dok joj sinak odraste, dozove je k sebi, i svojim je radom počne hraniti, »nicht aus Kindespflicht, sondern aus Kindesliebe«. Kao gimnazijalac šalje joj pjesnički svoj izliv u 8 kitica »Seufzer an meine Mutter«, koji jasno odrazuju njegovo sjetno raspoloženje:

»... Jedes Kind auf dieser Welt
Sieht der Mutter süsses Bild,
Und dass es zum Manne werde,
Sorgt die Mutter fromm und mild.
Doch! mein Herz fühlt nicht die Freude
Sie zu drücken an die Brust,
Denn getrennt sind wir nun beide,
Und vorbei ist meine Lust.

a 4. kitica:

»O wie schnell hat mich verlassen
Meiner Kindheit zartes Glück,
Wieder möcht ich es erfassen,
Doch es flieht vor mir zurück.
O, Du Schicksal ohn' Erbarmen,
Warum hast Du mich getrennt
Von den mütterlichen Armen,
Nach denen ich mich oft gesehnt.«

(ispjevao u 4. raz. gimnazije.)

Kad je dječak god. 1863. prešao na nadbiskupsko sirotište u Zagreb, primljen je u 5. raz. gimnazije na temelju požeške svjedodžbe: Betragen — lobenswerth, Aufmerksamkeit — gespannt, Fleiss — stets rege, u svim naučnim predmetima »ausgezeichnet«, jedino u kaligrafiji »sehr gut«. Uz to je privatno učio guslanje i risanje. U zagrebačkom zavodu našao je društvo odabranih poletnih duhova, njima na čelu sitni Vjekoslav Klaić, pa bi se momci međusobno podjarivali u rodoljublju, zanosu i požrtvovnosti. Iz Gajevih vremena bile su u potištenim dušama zaostale iskre neizvršenih ideja sveslavenstva, pa se Ferdina ljubav za poljsku majku proširila na čitavu njenu zemlju i na narod, što je stenjao pod ruskim kopitima i knutama. Začudo nije nikada pjevao poljski, već najprije njemački, kako se školovao, a otada jedino hrvatski, zanoseći se za poljskim pokretom, a naročito za slavnim junačinom Langiewiczem, vođom poljskog ustanka. U 7. gimnaziji — po svoj prilici na nagovor i utjecajem svojih kolega — poslao je Ferdo svoje lirske pjesmice u »Naše gore list« i u »Glasonošu« u Karlovac Lukšiću, gdje su bile i otštampane. Tome se silno obradovao, pa je nakanio, čim se riješi školskog zapta, da će nositi narodnu surku. U njegovim hrvatskim pjesmama bila je sprva vrlo slaba verzifikacija, često klimav ritam, ali su se već pokazivale bujne i tople misli i zanos budućeg pripovjedača.

U rujnu god. 1865. javio je Ferdo majci, da je primljen u Beču u zavod za uzgajanje krajiških upravnih činovnika (Verwaltungskurs), da mu je otac ovo mjesto isposlovao pomoću uvaženih prijatelja, naročito svog bojnog druga grofa Jellačića. Ferdo se nada, da će taj tečaj dovršiti za dvije godine, pa da će naći doživotnu privatnu službu u hrv. Krajini s plaćom od 700—800 for. godišnjih. U njega, čini se, kano da je jenjala ratoborna krv Becićevih, budući da je bio prvi muški odvjetak, koji je zaželio miran, radin život na domaćem ognjištu.

Oba tečaja dovršio je u Beču god. 1867., te bi imenovan c. kr. poručnikom krajišnje uprave u brodskoj pukovniji. Jadna je majka na sjeveru budnim okom pratila napredak svoga sinka, čekajući nestrpljivo, kad će se s njime sjediniti. On joj tada piše dirljiva pisma: »... Nekoć sam Vam pisao iz Požege, *još sedam godina*! A sam mogu da kažem »*samo još sedam mjeseci*! Otac i tetka su mi dobri, ali ja nisam živina, da ne bi imao jednako tople i za hvalne osjećaje i za svoju ubogu majku!« — Kad je mislio, da je dostignuo željenu metu, pa da može dozvati majku, iznenada mu umre otac, a na Ferdi ostala briga za neopskrbljenu mladu rodbinu iz zajednice, pa piše očajno: »Imam jedva zalogaj hljeba, ne mogu još da iskupim riječ!«

Odjednom mu zasja sunce. Jeseni god. 1871. premjestiše ga u Zagreb, te ga imenovaše krajiškim financij. perovođom kod generalkomande, a ne mogavši odoliti srcu, vjenča se s Vjekoslavom Gittnerovom, koja mu u kratkotrajnom braku bila družica po nježnosti i razumijevanju u započetom literarnom radu. Za nekoliko godina se kuća napunila veselom dječicom, Persom, kasnije udatom za prof. Kamenara, Ljubom, udatom za ravn. učitelja Širolu u Sv. Šimunu kraj Zagreba, i Kornelom, koji je postao časnikom, majorom. Premda su materijalne prilike bile vrlo skučene i nepovoljne, to je Ferdo ipak održao svoju riječ, dozvao majku i spremio joj topao kutić u svom prečednom domu. Ona mu došla, nemoćna, a od vječitih briga, razočaranja i čeznuća za jedincem, prije

reda klonula, te kao težak teret pala sinu na ruke, na kojima je za koju godinu izdahnula.

Kolika li je bila jaka stvaralačka snaga u Ferde Becića, kad je mogao da onih kritičkih godina stvara prvo svoje veliko beletrističko djelo, roman »Kletva nevjere«, što ga je započeo iza vjenčanja, napustivši posve mladenačku liriku, za koju je njegov autokritički duh naskoro spoznao, da to nije njegova žica. Kad je bivši njegov saučenik, prof Vjek. Klaić, god. 1875. uredivao »Hrvatsku Lipu«, donio mu Becić taj svoj prvi roman, s kojim je posljednje dvije godine uzalud obijao pragove urednika i nakladnika.

Klaić tada Becića uputi na Laciku Mrazovića, suradnika »Obzora«, a taj je bio prvi, koji je omašno djelo, čitav kup sitno ispisanih stranica, strpljivo pročitao, odmah ga odnio u uredništvo i tolikim ushitom govorio o prvijencu nepoznatog mladog hrv. beletriste, da je djelo primljeno, u podlistku »Obzora« štampano, a kasnije izašlo u tri naklade, povrh toga prevedeno na češki i slovenački.

God. 1876. štampao je »Vijenac« oveći njegov roman »Montecchi i Capuletti«, zatim svake godine po koju oveću ili manju beletrističku radnju. God. 1877. iznio je opet velike romane »Slučaj ili sudbina« i »Persu« iz bosanskog života, u kojem su ocrtane vjerske borbe triju plemena, onda »Hajdukovu dragu« zatim god. 1880. »Kapetana Katinića« i pripovijest »San spasitelja«, godine pak 1881. humoresku »Lajtmanuška deputacija«, a 1883. roman »Vukićev most«, dok je god. 1882. »Matica Hrvatska« izdala njegov roman Zavjet«. Povrh toga izlazili bi po raznim časopisima omanje pripovijesti i crtice, koje je »Matica Hrvatska« skupila te izdala pod naslovom »Čardakuše«. Svako od većih djela izašlo bi u dvije naklade, pa bi se prevelo na njemački.

Kroz trideset godina hrvatska je publika požudno čitala Becićeve romane i novele, koji su posvema odgovarali romantičnoj erotici — bez lascivnosti — onog doba. Dr. Ogrizović priča, da su đaci u gimnaziji Becićeva djela srkali oduševljenjem, pod naučnim satovima poiskidali stranice, dodavali ih iz ruke u ruku, da ne bude nestrpljivog čekanja.

Prigodom pripojenja vojne Krajine k Banovini, g. 1881. Becić je dodijeljen zem. financ. ravnateljstvu u Zagrebu kao tajnik. Radi materijalnih briga nekako bi mu sad odlanulo, ali mu nakon dugog bolovanja preminula nježna supruga, a on ostao sam sa sitnom dječicom. Bio je prisiljen, da se od njih odijeli, a to mu je paralo srce. Podsjećalo ga, kako je on nekoć zarana bio otkinut od slatke majčice. Na neko vrijeme povjerio je djecu slavonskoj rodbini, no ta ih je odveć mazila, a premalo pripravljala za kruti život. Bolje je za njih bilo kod župnika Ivana Jagića u Sv. Šimunu kraj Zagreba, gdje su djeca pod paskom stričevom i njegove sestre polazila tamošnju školu.

Svaka teška kriza u Becićevu životu rodila je jednim omašnim djelom, pa su u to doba nevoljke samoće nastali veliki romani »Vukićev most« i »Zavjet«, zaslađeni iskonskom slavonskom vedrinom, neusiljenim i neopakim humorom, koji se ni za najstrašnijih životnih kriza u Becićevoj duši nije dao utomiti. Ne mogavši dulje da podnosi samoću bez milene svoje djece, odluči iza šest godina da se ponovno oženi, te odabrao mladu djevojku iz Nove Gradiške, Betiku Blažetić. Iz toga drugoga braka potječe kći Marija, kasnije udata Babić i sin Adolf.

Ferdo Becić

Becić se tada podao još intenzivnijem radu, koji mu se naskoro podao. On bi imenovan kotarskim predstojnikom u Novoj Gradiški, nastanio se s porodicom u djedovoj kući, pa se sada opet našao u najbližem kontaktu s narodom, iz kojeg su mu nikli pređi. Povratio se k zemlji, koja ih je bila hranila. Proučavao je ekonomsku literaturu, a onda po svom realnom iskustvu stao pisati poučne članke u »Gospodarskom Listu«.

Kudgod bi pošao na službene komisije, glavna bi mu bila briga, da zemljoradnike sazove na domjenak, da sasluša njihove jade, da vidi njihovo neznanje, za koje niko nije mario, pa bi svakiput našao vremena, da pregleda njihove usjeve, da ih uputi u što bolje iskorišćivanje sočne slavonske grude, pa da čak i po drumovima sade voćke. Kad ga premjestiše u Vukovar, nastavio je istim radom, što više, počeo je narodu da predaje o ekonomiji, a uz to stao pisati popularne članke u »Narodnim Novinama«, o umjetnom ribogojstvu, o rakogojstvu i praktičnom eksportiranju, o gojenju povrća, šumske grahorice, orijaškog suncokreta, pečurke, ljekovitih bilja itd. O tome je štampao i rasturao po narodu kratke naputke, neka ih seljak čita i prouči za dugih zimskih večeri. Povrh toga uputio je općine, neka svaka od

svog pašnjaka najmanje po jednu ral izluči za porabu svilogojaca, te neka podigne općinski dudnjak pod nadzorom izučenog dudara. Osnovavši u Vukovaru gospodarsku podružnicu, a u Sumetlici kraj Nove Gradiške blizu mlina prvi zavod za gojidbu jegulja, pastrva, šarana i raka, pribavio je subvenciju financ. erara, i obližnjih interesiranih općina, pa je na jubilarnoj izložbi u Zagrebu god. 1891. pokazao blagoslov prosvjetnog praktičkog rada među hrvatskim seljaštvom.

To se zbivalo za vladanja Khuenova, pa se preodanom velikom županu P. J. u Požegi činilo, da Becić »daleko premašuje granice svoje političke kompetencije«. Dok je onaj kraj Slavonije pod Becićevom očinskom brigom procvjetao bujnim, blagoslovljenim vrelom privrede, narodnim blagostanjem i zadovoljstvom, gospoda su u prezidijalu na Markovom trgu u Zagrebu, »prerevnoga kotarskog predstojnika« stavili na index među nepouzdanike, poduželi protiv njega istragu. Našli se neki tobože propusti za vrijeme izbora, pa ga god. 1895. lišiše njegova položaja, premda su čitave deputacije građanstva i seljaštva pokucala na banova vrata, neka im ne uzmu oca naroda i dobročinitelja. Becić je stavljen »pod kontrolu«, premješten u Zagreb, dodijeljen kao županijski tajnik najprije gospodarskom, a onda šumarskom odsjeku. Ovdje neka zadrijemaju njegove reformatorske ideje, a narod neka nitko ne budi iz tradicionalne poniznosti i poslušnosti, naročito prigodom izbora.

Neumoran rad i krhke tjelesne sile, što ih je utrošio u naporno službovanje danju, a u ekonomske studije i stvaranje romana noću, povrh toga vječito pateći od prehlada u vanjskoj službi, stali odjednom rušiti slabunjavi organizam. Od god. 1894. pojavljivali se prvi kritički simptomi sveopćeg reumatizma, bolest živaca.

Kalež žuči i pelina dotada je Becić tek okusio, gorča polovina ga čekala na dnu. Ljeti god. 1897. na savjet svog liječnika, dr. Kosirnika, po prvi put u svom mnogogodišnjem službovanju tražio dvomjesečni dopust za oporavak, i to od 15. kolovoza do 15. listopada. Molba bi mu povoljno riješena uz pripomenu, da 15. listopada bezuvjetno mora ponovo da nastupi službu. Pošao je sa ženom k njenoj rodbini u slavonsko Petrovoselo. Došavši za to vrijeme na jedan dan u Zagreb, pohiti u ured, da vidi, ne bi li ondje našao koji podnesak, koji traži hitno rješenje. Na svoje silno zaprepašćenje nađe na svom uredskom stolu otpis glavara zemlje, datiran od 17. rujna (dakle kad je nastupio dopust), kojim mu se javlja, da je od 30. rujna trajno umirovljen. Bilo bez daljnjeg komentara za taj protuzakoniti postupak. Ovako je Khuen običavao »masreglovati« najbolje državne činovnike. Becić je tada imao tek 53 godine.

Porodica bila sada upućena na jadnu malenu mirovinu, dok su najmlađa djeca još trebala školovanja, njege i hrane. Trebalo je stisnuti, trebalo živjeti posvemašnjim odricanjem od svake udobice. Na sreću je Becić i dosada bio i ostao idealista, i to vedar idealista djetinje bezazlenosti. Gotovo se radovao tolikom vremenu, kojim će odsad raspolagati, raditi, stvarati, a ako Bog da, i privređivati!

Mladenačkim žarom i posvemašnjom sigurnošću podao se tehničkom radu, solidnoj izradbi modela za neke svoje pronalaske na temelju novih studija i starih ideja. Ne može da promaši. Najvažniji mu tada bili pronalasci: poštanska kutija za preporučena pisma, bez manipulacije činovničke ruke, a ubrzanim otpremanjem, onda genijalno zamišljeni »Eisenbahn-Radschuh« kao štit željezničkih troškova, o kojem su pisali stručni časopisi Njemačke, Engleske i Amerike, a navlastito o njegovom mikrotelefonu. Manjkalo je Beciću tek opreznost u publiciranju, nepovjerenje u interesente i komercijalna agilnost.

Sa svojim izumima doživio je nevjerojatna razočaranja. Uzalud mu bili patenti, uzalud priznanja od najuvaženijih stručnjaka i svjetskih firma. U koga je moć, u toga i nasilje. Ugarsko ministarstvo trgovine raspolagalo je njegovim duševnim blagom, kao da je to svačija svojina, a Becić nije za vremena protestirao, budući da nije vjerovao u bezdušnost i nepravdu. Napokon je na rođene svoje oči progledao, kako se njegove ideje naprosto eksploatiraju. Na samoj zagrebačkoj telefonskoj centrali ugleđao je u porabi svoj mikrotelefon, premda ga je osigurao patentom, u Pešti ga za mrvu promijenili, i time stekli nov, poboljšan patent. Kad se Becić putem novog bana Cuvaja pritužio ministarstvu prometa i trgovine u Pešti radi zloporabe njegova pronalaska, bio je naprosto odbijen. Na konceptu svoje molbe napisao je drhtavom rukom: »O presveta Marijo, Majko božja, smiluj se meni i djeci mojoj!« Što se u taj čas zbivalo u duši nesretnog čovjeka, kad se utiče tom vrelom vapaju?

Svesilna očinska ljubav nije Beciću dala da klone. Zahvatio je iznova u nepresušivo vrelo svoje fabulističke svježine. God. 1891. bio dovršio »Spasonosnu molitvu«, »Nešto sa drugog svijeta«, časopis »Dom i svijet« štampao redom kroz godišta neke pripovijetke kano »Svojem prijatelju«, »Prokleta kuća«, »Moja prva nagrada«, »Vrag u velikom bubnju«, »Srce i želudac«. Sarajevski časopis »Nada« iznijela njegove vedre pripovijesti »Skupa šala« i «Strašna uspomena«, a zagrebačke «Narodne Novine« «Zadnje batine« i »Moj prvi vuk«. »Prosvjeta« pak otštampala đački doživljaj iz Požege »Moj prvi sladoled«. Neke su omanje radnje izašle u nakladi Antuna Scholza kao što niz »Đačkih uspomena«, u tri sveska. Štogod bi Becić predao u štampu, najmanje bi bilo u korist njemu: svi su ga izrabljivali, a on bio sretan sa mrvicama s gospodskoga stola nakladnikova.

Becićevi književni radovi počeli tada sezati u novu eru hrvatske beletristike, nad kojom se stala vršiti stvarna kritika. On pak zapao u stereotipno neshvaćanje zastarjelog umjetnika, koji ne može da se prilagodi novom smjeru, u čiju vrijednost sumnja, pa hoće da pričeka, kuda to vodi. Ali u tom čekanju on zaostaje, jaz između njega i mlađih biva sve to širi i dublji, a uz njega ostaje samo starija publika, zahvalna i konzervativna.

Najobjektivnije ga kritizira dr. Milan Ogrizović, cijeneći Becićev literarni rad prema vrijednost s v o j e g doba:

»U poodmakloj dobi kad padne nam na um, t k o nas je z a p r a v o u v e o u s v i j e t h r v a t s k i h r o m a n a i pripovijedaka, a ne samo nas, nego i one šire krugove naše publike, što je ili odvolila bila tuđoj lektiri, ili uopće nije čitala. F e r d o B e c i ć b i o j e t a j o s v a j a č č i t a č e p u b l i k e! On je rodom i odgojem vojnik — kao Trnski i Preradović — a to se osjeća u većini njegovih djela. Graničar je, kordunaš, a prema krilatici »Aus der Mondur in die Kultur« pošao njihovim putem. Pomalo su ga osvajali prirodni čari posavske ravnice s krajiškim kućerinama, kordunaškim čardacima, kriomčarima, hajducima, seoskim vedrim životom. U časniku Beciću nikad nije mogao da se krije književnik: svagdje izbija romantika krajiške ćudi, bilo u junaštvu, bilo u požrtvovnosti za brata svog i za domovinu. Becićeve pripovijesti su bile romantične, k a d s u i v r e m e n a i l j u d i b i l i r o m a n t i č n i. Najbolje su mu snimljeni tipovi u zgodnim domišljajima, gdje Becić može da pokaže prirođeni svoj humor, koji više puta začinja inače tužan i potresan događaj. A ti su tipovi vjerni, iz vlastitog opažanja ili po pričanju drugova. Becićevu beletristiku n e s m i j e m o m j e r i t i s a d a n j i m k r i t i č k i m m j e r i l o m, jer ona i nije imala visokih umjetničkih pretenzija, nego upravo odgojnu tendenciju: k r č i t i i u t i r a t i p u t e v e h r v a t s k o j b e l e t r i s t i c i. Ta su djela ulazila u srce, izazivala plemenite emocije, podizala su i oplemenjivala. Ona su istinita i sasvim narodna. Narodan im je stil i jezik, humor i zbilja. Becić nam je sačuvao ne samo mnogu zgodu i nezgodu iz onog zasebnog života, nego umio izvrsno i pogoditi duh onog zanimljivog vremena.«

Pod stare dane odjednom se Beciću prohtjelo, da se okuša u dramatizaciji svojih novelističkih djela, da živa lica bujne svoje fantazije ugleda utjelovljena. Odabrao je »Persu«, koja je nekoć u čitača bila izazvala veliko oduševljenje, a samom starcu još uvijek ječili u ušima puškaranje i junačke pjesme bosanske raje. No sadašnja publika s time odavna nije izgubila kontakt, a nije ni voljela patos svečanih Becićevih stihova. Intendant Fijan iznesavši »Persu« 26. XI. 1907. računao je velikom popularnošću Becićevom, ali je promašio, budući da je već bila zavladala era realizma po Zolinoj naturalističkoj školi. Poslije tog izvanjskog neuspjeha, Becić se ipak dao i na dramatiziranje svoje humoreske »Lajtmanuška deputacija«. Intendant Treščec, što iz obzira spram sijedog autora, što iz interesa za samu radnju, velikim se marom podao insceniranju komedije, u sporazumu s autorom ovlastio dra Ogrizovića, da preudesi scene (od 4 čina na 3), a za glavne uloge odabrao najvrsnije naše glumce za seosku dramu: Tonku Savićku, Haimanicu, Dimitrijevićku, te Bojničića, Pavića, Sotošeka, Prejca i Barbarića. Kad je došlo vrijeme, da se proslavi Becićeva 70-godišnjica života i 40-godišnjica književnog mu rada, starac je na pozornici hrv. narodnog kazališta doživio slavlje, kojemu se zaista nije nadao. »Lajtmanuška deputacija« postigla je 12. veljače 1914. potpun uspjeh, pa se davala redom 9 puta, ostalo neko vrijeme na repertoira, a g. 1926. kad ju u Hrv. Sokolu i na Tuškanačkoj pozornici glumila agilna družbica »Diletantskog zbora hrv. Sokola«, bio je dojam još uvijek jednako snažan i prijatan. Za tu komediju bio je Becić u kombinaciji za veliku Demetrovu nagradu, tome se protivio jedan jedini član jurija i uspio, da starcu tu sreću uskrati. Tantijeme su bile premale zakrpe na velike rupe. U svojoj nevolji optirao je Becić vlasništvo svojih romana i novela nekom zagrebačkom nakladniku, koji ga otpravio neznatnom svotom, dok je državna mirovina preko 30 godina bila vazda jedno te ista, K 3.520.— godišnjih. Ali ni sada, kad bi staračko tijelo trebalo odmora i olahkotnih udobica, kojih nije bilo, svježa fantazija, vazda nove invencije i silna volja za rad podržavali su u bolesnog starca životnu snagu. Tad je još napisao »Vukodlak«, veselu igru u 4 čina, veliki socijalni roman iz zagrebačkog radničkog života »Kakva sjetva, takva žetva«, a napokon roman »Errata corrige« čiji je nastavak ostao nedovršen, jer je napokon ruka ipak klonula za navijek.

Bilo sve do god. 1916., kad bi Zagrepčani na Prilazu sretali starca, pedantno njegovane spoljašnosti bivšeg oficira, podštapljenog krupnom palicom. Kad bi mladež izlazila iz srednjih škola, muško i žensko bi ga opkolilo, sjatilo se oko čovjeka s bijelom bradom i bijelom ovčjom šubarom, koji bi među njima zastao kao vedar svetac, na svoj fini, osjećajni način im govorio i pričao i šalio se i draškao, a oni ga sprovađali do njegova stana na Prilazu 55. Nikad ne bi odavao svojih muka, ni žestoka reumatizma, ni boli živaca, ni nesnosne nagluhosti. Ali jednog dana čekala ga mladež uzalud: Dana 27. siječnja 1916. bio pošao »zur grossen Armee«, bez straha, bez tjeskobe, kako dolikuje junačkoj krajiškoj duši. Ponešto je ipak zadocnio. Zaostao među mlađim literarnim svijetom, koji ga već nije razumio — a ni po zasluzi cijenio.

Antonija Kassowitz-Cvijić.

FEUILLETON

KAZALIŠTE

KAZALIŠNE NOVOSTI.

B. Winaver: R. H. inžinir.

Winaver (poljski pisac) napisao je ovu komediju u 3 čina s molierovskom tendencijom: da se naprosto naruga naučenjacima, istraživačima i uopće svim kabinetskim ljudima, koji grade svoje formule bez obzira na životni vrtlog i hoće da te svoje mrtve kalupe primijene na novi život. Ovdje je autor uzeo na nišan psihoanalitičara Freuda i frajdovštinu, iako je sam Freud izišao iz te kabinetske zakukuljenosti. Pa ipak ta ideja daje vanredno gradivo za komediju, jer frajdovština u svom psihoanaliziranju prelazi u ekstrem i u najzdravijim naturama nalazi patološke bakcile. Ali Winaver odviše teoretizira, govori i raspravlja na sceni i to žurnalistički i feljtonski površno, kako se vidilo još kod prvog njegova komada (»Knjiga o Jobu«). R. H. Inžinir je malo zgasnutiji, lakši, a i interesantniji, iako i on djuluje više kao duhovita kozerija nego izgrađena komedija. Zato će ona moći više i zabaviti samo inteligentniju publiku, koja razumije autorov rječnik i predmet koji on karikira, dok će onima, kojima su te stvari (o kojima govori autor) nepoznate, ostati prazna i neinteresantna.

Kao režiser debutirao je K. Mesarić. Sam komad nije iziskivao kakvih režijskih napora, pogotovo kad autor naglašava unutarnju (literarnu) stranu nad vanjskom i daje glavnu važnost riječi, pa se prema tome ne mogu na ovom samom komadu dovoljno prosuditi ni režijske kvalitete g. Mesarića, dok se ne okuša na kojem težem komadu. Ali mu se mora prigovoriti (ako već kao režiser dijeli uloge), što nije sa više ukusa postupao u podjeli uloga. Kao režiser on mora poznavati glumce i njihove sposobnosti, i kad je tako, kako se je onda moglo desiti, da da ulogu jednoj glumici, koja za tu ulogu nema ni najmanje sposobnosti, kao što je ovdje bio slučaj sa gđom Hržić. Gđa. Hržić i inače spada u red slabijih glumica, a u ovom komadu je ona zajedno sa gcom Stiplošek davala dojam kao da hoće da pokaže, kakva glumica uopće ne smije biti. Tako se ne igraju uloge ni u diletantskim družinama. Režiser, pogotovo mlad, ne bi se smio rukovoditi nikakvim obzirima, jer će u tim kompromisima i sam izgubiti kriterij i postati polovičan diletant. Najviše živosti dali su komadu na pozornici g. Petrović i gđa Mihičić, a sa uspjehom su zaokružili svoje uloge i ostali glumci: Bojničić, Grünhut i vedra gđa Haiman, koju u zadnje vrijeme nažalost rijetko viđamo na pozornici.

Produkcija glumačke škole.

14. juna predstavio se je podmladak iz glumačke škole u dva komada. Na ono, što smo ranije pisali o glumačkoj školi, ne bi imali ništa nadodati ni ispraviti na bolje, jer svaki njihov novi nastup potvrđuje naše ranije navode. Kod svakog njihovog istupa se naime opaža, da se taj podmladak odgaja neracionalno i bez sistema, sa slučajnim učiteljima i po slučajnim uticajima. I na ovoj produkciji se to najbolje vidjelo. Dok je prvi komad, Tolstojeva aktovka »Ona je svemu kriva«, rađen pod nadzorom i u režiji glumca B. Tepavca izišao živ, zaobljen i pun, drugi komad, u režiji g. I. Šrepela, ispao je i u izboru i u režiji i u glumi očajan. Ne znam, koje su kvalifikacije odlučile, da se g. Šreplu daje glumački podmladak na odgoj i da mu se daje izbor i režija komada; ali po ovome, što smo vidjeli kod njegova nastupa (Jules Romains: Blistava) možemo mirne duše zaključiti, da g. Šrepel nema ni elementarnih uslova ni za režisera ni za glumačkog učitelja. To što je on dao, to je diletantizam zadnje vrste i naprosto se čudimo kazališnoj upravi, kako dozvoljava ovakove skupe i suvišne eksperimente. — O samim mladim »glumcima« ne može se na temelju ovih okušaja ništa pozitivnije reći, jer većina njih najviše kopira starije glumce. Jedino je dvoje od njih iskočilo jače, jedno u pozitivnom, jedno u negativnom smislu. U pozitivnom smislu J. Laurenčić sa sposobnostima gotovo izrađenog glumca, a u negativnom kao potpuno promašena »glumica« Marica Podhraski, ne znam, da li svojom krivnjom ili krivnjom svojih učitelja. Uz ovakove učitelje kaošto je bio režiser »Blistave« (inače banalnog i dosadnog komada) mogu često da i talentovaniji učenici propanu. Ova produkcija bi mogla biti vrlo poučna za upravu glumačke škole.

STRAHINJA PETROVIĆ.

Da pišem posebno o Strahinji Petroviću sili me jedna naročita činjenica. Promatrajući naime rad pojedinih glumaca na našem kazalištu u ovoj sezoni, nisam mogao ni kod jednoga zapaziti toliki napredak i razvoj kao kod Petrovića. Kod naših starijih i najpoznatijih glumaca nastupila je neka stagnacija. U najviše slučajeva glumci su rješavali svoje uloge više rutinom, nego invencijom i ličnim naporom. Ni kod jednoga kakve nove crte i novoga otkrića. Pa ni Raić ni Pavić nisu nam iznijeli kakvih novih momenata i nepoznatih strana svoga talenta. Petrović je jedini (uz Vavru i neke momente kod Podgorske) bio iznimka. On nam je iznio nekoliko novih uloga u ovoj sezoni i danas se može bez ikakve rezerve ustvrditi, da je on potpuno i definitivno presti-

gao svoje starije drugove i da, zajedno sa Raićem i Pavićem sačinjava trio najboljih naših glumaca.

Razumljivo je, da se ne mogu nikada bez pogreške praviti kakve generalne poredbe među glumcima, jer svaki glumac ima svoje područje, koje obuhvata jednu vrstu srodnih tipova i uloga, i zato se mogu poređivati samo glumci istoga tipa i karaktera. Ali i među glumcima raznoga tipa mogu se naći zajedničke osobine, kad se svedu na osnovicu, koja uvjetuje glumačke sposobnosti uopće. I baš na toj osnovici ja vidim kod Petrovića najveću mogućnost stvaranja uloga a i najraznovrsniju diferenciranost njegova talenta, a na tom osnovu i izvodim taj zaključak o njegovim glumačkim kvalitetama. Inventar Petrovićevih uloga je dobro poznat publici. To su većinom ljudi »ošinuti« bilo na koji način: lii udesom prirode ili društvenim položajem ili krivnjom srca. U svakom slučaju ljudi, koji se nalaze ispod linije zdravoga razuma« bilo u psihološkom bilo u moralnom pogledu. Nitko kao Petrović ne zna da sa toliko duha i intuicije karikira čovjeka na pr. koji se osjeća ekskomuniciran iz društvene sredine, nesretnog muža, ograničenog mladića ili ishlapljenog starca. Od osamnaestgodišnjeg mladića do sedamdesetgodišnjeg starca, u tom velikom okviru najrazličitijih individua, Petrović sa jednakom snagom daje svakoj od tih svojih uloga jednu posebnu notu, karakterističnu za čitav taj tip, i notu koja se nikad ne ponavlja. Između velikog broja njegovih uloga treba spomenuti samo nekoliko kao: Ževakin (Ženidba), Kir Dima (Kir Janja) Gibson (Knjižničar), Malvolio (Na tri kralja), Estrugo (Veličajni rogonja), August Keil (Roza Bernad), Claudio (Mnogo vike ni za što), Hugo (Za čajnim stolom), Powsinowski (R. H. Inžinir) itd. pa da se vidi, koliko je raznovrstan taj talenat. Nigdje se tu kod njega ne opaža ukočenost rutine ili jednolikost kliširanog ponavljanja. Ni kod koga nisam mogao opaziti toliko marljivosti i savjesnosti u proučavanju uloga. Svakoga sam glumca vidio kako muca nenaučenu ulogu i kako zaboravlja situaciju. Kod Petrovića to nisam nikada mogao opaziti. Kod njega dobivate redovito dojam, da je ne samo svaka situacija, nego i svaka najmanja i najnevažnija gesta proučena do u detalje. Sa svakom svojom ulogom živi on i sa zadnjim svojim živcem i zato njegove role ispadaju tako plastične, žive i zaokružene. A kod glumca, kao i svagdje marljivost i savjesnost znači iza talenta najviše.

Petrovićeva gluma ne bi se mogla nazvati verističkom. I osim toga što njegove uloge nisu najčešće naivno realističke, on svojom subjektivističkom i psihološki fundiranom interpretacijom daje svakoj ulozi neki tipski karakter, a kao takav nerealistički. Ni metoda, po kojoj on gradi svoje uloge, nije veristička metoda kopiranja; to je metoda detaljnog konstruiranja nakon sintetičkog dojma pročitane uloge. U tome vidim kod Petrovića najveću mogućnost za interpretaciju modernih, nerealističkih komoda. Zato će moderni autori u interesu svoga uspjeha, trebati da računaju s tom činjenicom.

Svako gledanje, a osobito umjetničko gledanje je subjektivno i možda se tkogod neće složiti s ovim mojim shvatanjem, ali tada bih upozorio samo na jednu poredbu. Neka se na pr. isporedi Petrović sa Papićem, koji većinom igra uloge »iznad linije« (mislim »zdravoga razuma«), pa će se vidjeti, koliko je Petrovićeva interpretacija u osnovu, makar i drugoga karaktera bila, individualnija i umjetničkija. Ne znam, kakva je i kolika Petrovićeva kultura, ali da posjeduje veliku inteligenciju to svjedoči svaka njegova nova rola. Neinteligentan glumac većinom samo mehanički slijedi instrukcije režisera, a kod Petrovića sam nekoliko puta opazio baš protivno, da je iskočio iz stila režije, na korist svoju a i uspjeha čitavog komada. A čitav komad »Za čajnim stolom« drži on na uspjehu svoje uloge i bez njega se gotovo ne bi mogao ni zamisliti uspjeh toga komada. I tako dalje. — Ja ne mislim ovdje d aiscrpljujem sve svoje dojmove o ovom vanrednom glumcu i ostavljam to za zgodniju priliku, samo hoću da istaknem ovu veliku vrednotu iz naše glumačke sredine, vrednotu, koja me dvostruko veseli, jer je Petrović predstavnik mlađeg glumačkog naraštaja i jer će on moći najviše da taj mlađi naraštaj na pozornici afirmira. O shvatanju režiserâ ovisi, da razvoj Petrovićeva talenta bude potpun i nesmetan.

Ivan Nevistić.

AUTORI O KAZALIŠTU.

U zadnje vrijeme se dosta raspravljalo o zagrebačkom kazalištu povodom nedavnih promjena na upravi, pa smo i mi tom prigodom rekli svoje. Da produžimo tu diskusiju, ustupamo ovdje mjesta i dvojici autora, da i oni reknu svoje, jer se autora, pisaca i kompozitora ta sva pitanja najviše i tiču. Iako je naša dužnost, da u prvom redu potpomažemo i štitimo autore, mi smo, želeći ostati nepristrani posmatrači, spremni da, po želji, ustupimo mjesta i protivnim mišljenjima, kako bi se to pitanje moglo sa svih strana osvijetliti. Razumije se, da u svim slučajevima pisci nose punu odgovornost za svoje navode.

Uredništvo.

Kazališne krize i autori.

Paraliza političkih kriza prelazi i na naš kulturni život, pa kao što je već odavna u našoj državnoj administraciji zavladao običaj, da se u svim nadleštvima odloži svako rješavanje, čim se načuje, da je opet u izgledu neka ministarska kriza, a odlože sva pera i prestane uopće da radi, čim se kriza uistinu otvori, — tako to počinje da se događa i u našim kulturnim institucijama.

Evo na pr. mojega slučaja, koji za cijelo nije osamljen:

U mjesecu oktobru 1925. poslao sam našem zagrebačkom kazalištu jednu svoju dramatsku radnju. Sudeći po logici, poslao sam ju na ravnatelja drame. Bio je to onda dr. Gavela.

Dva mjeseca nijesam primio glasa ni odgovora, pa ni potvrde, da je rukopis primljen. Gosp. Gavela je, naime, bio na skoku u Beogradu: ni u Zagrebu ni u Beogradu. U Zagrebu, naravno, nije više htio da uzima odgovornost za daljnji rad. Da li je uopće i čitao dramu, da li je zavirio u rukopis ili ne — toga ne znam. Znam to, da se rukopis nije dugo mogao pronaći, kad sam se obratio — u decembru — na upravitelja teatra g. Benešića. Pošto je dr. Gavela pošao bio u Beograd, poslao sam upravitelju drugu kopiju rukopisa i dodao još jednu novu dramu.

Prošlo je opet više mjeseci. Više pisama ostalo bez odgovora — ta sad je bio g. Benešić u krizi! I tek onda, kad je g. Benešić konačno pošao na odmor (ili oporavak) u Ilok, u mjesecu aprilu o. g., primio sam od njega pismo, u kojemu kaže:

»Ja sam predao rukopise Vaše g. Bachu prigodom primopredaje. Primopredaja trajala je 14 dana ... Sada ovisi

o zapletenosti odnosa, od odmrsivosti naših političkih prilika, kako će i moje lično, a i Vaše dramskoliterarno pitanje riješiti.«

Kad je bio g. Benešić »smenjen«, a g. J. Bach postavljen, javio sam se g. Bachu i upozorio ga na rukopise — toliko, da zna, da ima i nekih domaćih drama na skladištu.

U mjesecu maju javlja se g. Bach i piše:

»Ajde da Vam odgovorim na treće pismo i to sudbonosnoga dana 13. maja, kad ima da se odluči da li će Pašić pobijediti i da li će da se kida sporazum... Od onoga dana, kad ste mi prvi put pisali, pa do ovoga dana, već se opet vratio g. Benešić kao upravnik, pa kako se te drame nalaze sada kod g. Benešića, treba ipak da se na njega obratite. A kako su opet... izbile nove afere... mogli bi valjda početkom nove sezone, 1. augusta imati i kakovog novog upravnika, koji će Vam moći tačno odgovoriti, hoće li davati vaše drame ili ne će.«

Ja mislim, da nisam počinio indiskreciju citirajući ta pisma, koja dokazuju najbolje, kako su i ti upravnici, koji se mijenjaju, u neprilici i na muci.

Jasno je međutim ovo troje:

a) da nijesu ni ravnatelj drame, ni prvi upravnik, ni onaj koji ga je zamijenio, rukopise čitali, ili barem nijesu nikako razmišljali o tome, bi li ih uzeli u obzir ili ne. Dakle: rukopis originalnih radova jednog domaćeg autora (i to ne početnika, već poznatog, pa čak i vrlo dobrog znanca svih tih upravnika i ravnatelja) ne može doći ni do toga, da bude čitan od oktobra do maja — sedam punih mjeseci — a valjda ni do augusta, pa možda i dalje.

b) da ni jedan od lica postavljenih na čelo nacijonalnoga teatra, — koji toliko milijona stoji narod i koji ima pravo na te milijone, jedino onda, ako unapređuje narodnu kulturu — nema volje ,a možda ni mogućnosti — da u doba intriga i kriza i promjena u upravi — vrši inicijativu i stvara odluke u jednom pitanju, zbog koga teatar i postoji: u pitanju repertoara za bližu i daljnju budućnost. Pa čak ne može ni da se toliko interesuje niti hoće da se toliko veže, da autoru kaže: pročitao sam (ili: dao sam na čitanje) i stvar bih davao ili ne bih davao, ako... itd.

c) da ovako zbilja ne bi smjelo dalje da ide i da bi trebalo naći načina, da se kontinuitet rada oko repertoara nekako osigura i u vremenima kriza i promjena. Bez toga se, naravno, ispunjava vrijeme reprizama bez sistema i novitetima, koje nagura onaj, koji je slučajno najbliži.

I ako domaći autori ne mogu imati pravo, da im se svaki rad prikazuje, imadu pravo tražiti od nacijonalnih intitucija, na koje narod daje više deetaka milijuna, — da njihove predložene rukopise čitaju, da se o njihovoj prikazivosti izjave i da o prihvatu ili neprihvatu odlučuju bez obzira na krize u upravi tih teatara, u upravi ministarstva ili u upravi države.

Anonymus.

Uvod u rješenje kriza u upravi kazališta.

Nije tomu davno, da se svađalo u pitanju, postoji li ili ne postoji kriza u narodnom kazalištu u Zagrebu. Konačno su nedavno nastupile nagle promjene u osobama uprave ovog našeg zavoda, i, čini se, da smo u tim izmjenama zaboravili ono glavno, — psihološke, dakle i neminovne uzroke ovim posljednim trzavicama.

Karakteristično je za naše općenite prilike, da su te trzavice kročile uporedo sa promjenama naše opće političke situacije, da se to uvijek opravdavalo financijski-administrativnim razlozima, a da ni vlasti, a u glavnom ni kritici pritom nije palo na um da uzme u obzir ono glavno: ukupnu bilancu umjetničkog rada osoba, oko kojih se lomila koplja.

Mi ćemo drugom prigodom, popisom opernog personala, kvantumom rada, statistikom opernog repertoara, kao što i samim navodima bivšeg muzičkog kritika gosp. Konjovića dokazati, da je njegov rad direktora opere u Zagrebu bio de facto bez umjetničkog cilja i u glavnom negativan. A sada ćemo se ograničiti lih na to, da dokažemo, da je kriza u upravi narodnog kazališta u Zagrebu neminovno morala da nastupi uslijed psihološko-individualnih opreka između pojedinih članova uprave Benešić, Konjović, Gavella i Bach, koji svi zajedno odgovaraju za rad u narodnom kazalištu u Zagrebu od god. 1920. do pred gotovo par mjeseci, kad su naime od odlaska gosp. Gavelle u Beograd, u toj upravi počele da nastupaju razne promjene.

Ponajprije valja podvući, da položajni pročelnik ovog kvarteta, gosp. Benešić, spada u red onih naših javnih radnika, koji je svoje samonikle literarne ambicije iscrpio u glavnom jednom zbirkom pjesama (»Istrgnuti listovi« 1912) i feljetona (»Razgovori« 1932.). Sjećamo se dobro, kad su »Razgovori« izašli, a tada je gosp. Benešić već sjedio na vrhuncu svoje slave, već je bio intendantom, da su prošli ne samo neopaženo, nego da su u »Obzoru« registrovani kao anemični i slabi...

Za drugog aktera, gosp. Konjovića je karakteristično, da je kao odrastao čovjek vrludao po raznih karijerama (nastavnik, nakladnik i političar), te i da je istom u našim ratnim i poratnim prilikama definitivno — prionuo uz muziku. Njegov muzičko-kompozitorski talenat i tehničko-kompozitorsku izrađenost svjedoči činjenica, da je u svojim zrelijim godinama dva puta preradio u svojim mlađim danima napisanu operu »Vilin veo« (»Miloševa ženidba«), te da je i ovo treće izdanje ovog djela u glavnom još uvijek muzički besadržajno, a u pogledu kompozicijske tehnike još uvijek diletantsko. I gosp. Konjović je sakupio i objelodanio neke svoje članke, kritike i feljetone, ali ne kao skromne »Razgovore«, već pod pompoznim nazivom — »Ličnosti...« Zanimivo je, da je gosp. Konjović u tom djelu često ne samo nekritičan, nego i — bezličan, a najzanimivije je, da se i u toj čisto negativnoj svojoj strani u lijepoj formi čitaocu umije da nametne, da je u svojoj negativnosti — odlučan i jak...

Prirodno je, da su ove dvije, u bitnosti jednako negativne, a u stvari oprečne nature pasivnog gosp. Benešića i aktivnog gosp. Konjovića, sticajem prilika već davno osjetile, da su upućene jedna na drugu, da se komplementiraju, da su uvidjele potrebu da se međusobno što čvršće vežu i stope... Tako je čisto instinktivno učvršćena prijateljska veza Konjović—Benešić, i mi bi, kao karakteristiku ovog njihovog drugovanja, u odnosu spram tuđeg umjetničkog rada, do potrebe mogli da iznesemo činjenice, koje su bile inkopatibilne s položajem gosp. Benešića kao negdašnjeg referenta za umjetnost kod pokrajinske uprave u Zagrebu i s položajem gosp. Konjovića kao nadzornika za muziku u ministarstvu prosvjete...!

Jasno je, dakle, zašto je gosp. Benešić, čim je postao intendantom narodnog kazališta u Zagrebu za svog prvog saradnika odabrao baš gosp. Konjovića, zašto mu je povjerio vodstvo opere... Nadasve je zanimivo kako je gosp. Konjović na tom položaju odmah na početku afirmirao svoju — ličnost...! Prelazimo zasad preko toga,

kako je gosp. Konjović postupao s našom muzičkom tvorbom, s izvjesnim našim muzičkim kritičarima, pa djelomično i spram samog podređenog mu kolegija dirigenata, da se domogne potrebnog autoriteta. Na zahtjev smo pripravni da pobliže dokažemo, da je taj rad bio uvijek rukovođen njegovim lično jakim ali umjetnički negativnim osobinama. Nas ovdje začas zanima, da se gosp. Konjović u svojstvu direktora opere u upravi narodnog kazališta u Zagrebu našao sučelice umjetnički p o z i t i v n o j naturi direktora drame gosp. Gavelle, onog naime gosp. Gavelle, koji je kao režiser od jedne do druge režije vidno napredovao, koji je pred širom javnošću, a djelomično i pred kritikom, osobito na početku svoje karijere nailazio na veliko odobravanje. Jasno je, da nadasve ambicioznoj naturi gosp. Konjovića nije mogla da laska činjenica, da je kod reprezentacija zagrebačkog narodnog kazališta (gostovanje u Beogradu i projektovano gostovanje u Parizu) mogla da dođe u obzir samo drama, odnosno gosp. Gavella, a ne opera, dotično on... Sve ovo je u upravi narodnog kazališta u Zagrebu prirodno m o r a l o da između ovih dvaju vođa dovede do makar i latentnih trvenja, a ta su bila takva, da se o njima govorkalo i u krugovima van kazališta. Rezultat ovih trzavica se najbolje odrazio na samom repertoaru, u kojem se jasno opaža, da je počam od sezone 1921.-22. časkom bila nadmoćna drama, a časkom opera... ukratko, da tu nije bilo potrebnog ravnovjesja, potrebno sklada... i da je u tom hrvanju dvaju direktora upravnik gosp. Benešić bio ako ne pasivan a ono barem prilično bespomoćan.

Ali najzanimiviji je odnos cijelog trojstva Benešić—Konjović—Gavella spram g. Josipa Bacha, čovjeka, koji je prošao glumačku karijeru, koji je nekoliko godina bio direktorom drame, režirao mnoga dramska djela, koji je nekoliko godina vodio opću kazališnu administraciju, i koji prema tome, u odnosu spram ove trojice, opravdano drži da je — p r a v i kazališni čovjek... Repertoar, koji je gosp. Bach donašao kao direktor drame, zatim njegove režije jasno svjedoče, da je gosp. Bach po svojim umjetničkim dispozicijama sasma osrednja i konservativna natura, s velikim dispozicijama za — »trgovca u hramu...« Jasno je, da se u upravi, u kojoj je gosp. Gavella faktički d a o nešto nova, i u kojoj je gosp. Konjović h t i o nešto slično, i u kojoj su oba ova direktora nailazila na pristajanje upravnika gosp. Benešića, gosp. Bachu moglo da nađe mjesto samo — u administraciji... među rubrikama... ali je isto tako jasno, da taj umjetnički pasivan položaj, nije mogao da trajno udovolji umjetničkim ambicijama često vrlo temperamentnog, a često vrlo pritajenog gosp. Bacha...

Pored ovakovih psihičkih dispozicija pojedinih članova uprave gosp. Benešića u narodnom kazalištu u Zagrebu, predmet međusobnog glođanja se po sebi nametnuo. Protiv kategoričkih tvrdnja gospode Gavelle, Konjovića i Benešića, da raspoloživa novčana sredstva ne dostaju da se pokriju izdaci redovitog rada u kazalištu, počeo je gosp. Bach da dokazuje, da se neracijonalno troši. A tako je i u javnost prodrlo uvjerenje, da je uprava g. Benešića, uza sve naknadno odobrene kredite, naprtila kazalištu dug od šest do sedamnaest milijona dinara... Daleko je od nas pomisao, da ovdje ispitujemo opravdanost ili neopravdanost navoda ma bilo koje ove kazališne — »grupe...« Fakat je naime, da, ako u pogledu trošenja ima pogrješaka, da je za te neredovistosti gosp. Bach jednako odgovoran kao sva tri ostala člana uprave, jer po svojoj dužnosti nije o tom na v r i j e m e upozorio predpostavljenu vlast, a time dao mogućnost, da se ovom faktičnom kulturnom škandalu a priori stane na put. Zato, prateći sve ove događaje i okolnosti, kao što i vrlo dobro poznavajući pojedine osobe rečene uprave, ne možemo se oteti dojmu, da se sva ova borba u posljednjoj liniji svađala lih na to, da li će u zagrebačkom teatru pobijediti umjetnički napredan i p o z i t i v a n rad gosp. Gavelle i u glavnom p r i v i d a n umjetničko napredan rad gosp. Konjovića, a s njima i gosp. Benešić, ili će nadjačati k o n s e r v a t i v n o, a prema tomu konačno i r e a k c i o n a r n o shvatanje gosp. Bacha... Borba ideja, ko što je prirodno, svela se na borbu oko osoba i kao prvi pozitivni rezultat ove borbe je taj, da je gosp. Gavella konačno prihvatio, da u lijepoj formi — ide iz Zagreba...

I tako su »na mezevu« konačno ostala zapravo samo dva suparnika:... gosp. Konjović i gosp. Bach, te su se oba, kako svjedoče fakta i privatna pisma, ipak složila oko toga, t k o će od ove dvojice, preko lješine gosp. Benešića, prije — postati intendantom, a time prvim i odlučujućim faktorom u tom zavodu. Borba je postala neukusna do stepena, da su se oko pojedinih osoba angažovale dvije najjače političke stranke... Valja priznati, da je pritom gosp. Konjović spram svog šefa pokazao veću ustrpljivost od gosp. Bacha, jer je bio pripravan da mjesto intendanta prihvati istom, pošto gosp. Benešić ode na poslanstvo u Varšavu... Uslijed raznih općin političkih prilika, u posljednje smo vrijeme u upravi narodnog kazališta u Zagrebu doživljeli nekoliko čisto kinematografskih izmjena, a sada je, nakon kratke intendanture gosp. Bacha, za koje su gospoda Benešić i Konjović bili iz kazališta naprosto otklonjeni, zagrebačko kazalište sretno, da za upravnika ima ponovno gosp. Benešića, dok je g. Bach opet prešao među rubrike... A što se tiče gosp. Konjovića, čini se, da se njemu, odalečenjem gosp. Rukavine, priprema put gospodnji za častan povratak...

Prepuštamo našoj javnosti, da na osnovu ovog prosudi, da li će gospoda Benešić, Bach, a eventualno i g. Konjović nakon svih ovih događaja uopće moći da dalje, u korist narodnoga kazališta u Zagrebu i s k r e n o sarađuju, a pogotovo prepuštamo gosp. ministru da prosudi, da li će te faktički lično-idejne opreke između navedenih Ličnosti moći da izgladi ma bilo koja — komisija!

Pri koncu lojalno ističemo, da su se gospoda Benešić, Konjović i Bach dosad u nečem ipak slagala, i da su, ako znaci ne varaju, pripravni da se u tom i unapred nađu — »u bratskom zagrljaju...«

Karakteristično je, da jedan odličan naš scenograf, gost zagrebačkog kazališta u člancima, u kojima je p j e v a o h v a l o s p j e v e u »Novostima« (10. i 11. VI. t. g.) iznio pravi hvalospjev upravi gosp. Benešića, nije niti jednom riječi istaknuo zasluge pomenute uprave za ovo glavno, — našu domaću muzičko-dramsku tvorbu... Svijesni odgovornosti podvlačimo, da se u posljednje doba u narodnom kazalištu u Zagrebu, u pogledu domaće muzičke produkcije pokazalo mnogo smisla i ljubavi u prvom redu oko podupiranja d i l e t a n t i z m a, a mnogo neiskrenosti u podupiranju djela čisto u m j e t n i č k e vrijednosti! Išlo se pače tako daleko, da se u najnovije vrijeme pod raznim nestvarnim i neukusnim izgovorima a priori z a d r ž a v a izvođenje naših čisto n a c i j o n a l n i h umjetničkih muzičkih djela... U provađanju ove r e a k c i j e, našli smo, na našu radost, na okupu cijelo trojstvo Benešić—Konjović—Bach...!

I nakon navedenoga, držimo, da se u interesu unapređivanja i naše muzičke produkcije, a i samih naših kazališta uopće, u rješavanju kriza u upravi zagrebačkog kazališta po sebi nameće samo jedno efikasno sredstvo — r a d i k a l n o i o p ć e č i š ć e n j e...

Antun Dobronić.

KNJIŽEVNOST

UTJECAJ FRA ANDRIJE KAČIĆA-MIOŠIĆA NA NEKE PJESNIKE, KNJIŽEVNIKE, POLITIČARE I SAKUPLJAČE NARODNOGA BLAGA.

(Nastavak.)

Zna se, da je Mažuranić kao dječak bio veoma živ, pa kad bi ga majka htjela umiriti, dala bi mu u ruke Kačića i posadila ga na sedlo i tako bi za sat, dva odahnula od njegova nemira.

Kad je Mažuranić g. 1830. bio u trećem razredu »latinske škole«, spjevao je prvu svoju pjesmu, pomažući se Kačićem kao i Preradović. Ta prva pjesma Mažuranićeva bijaše pozdrav Vinodolu.

Po primjeru Kačića i narodnih pjesama spjevao je Mažuranić g. 1836. pjesmu »Nenadović Rado«, zatim »Javor« (1839.—1840.), pa ljubavno-alegoričku pjesmu »Javor i tamjanika« (1840.).

Kad je mali Mažuranić na sedlu pjevao Kačićeve pjesme o »pišcim i konjicim«, o junačkim kopljima, sabljama, sokolovima, džilitanju i guslama, možda će kasnije niknuti divni stihovi »od kolaca i Crnogoraca, — od džilita i od koplja vita«, t. j. »Smrt Smail-age Čengijića«.

U zanosu ilirskome svi su njegovi glavni širitelji više, manje pjevali zaneseni Kačićevim pjesmama o »slavnome« narodu. I na pjesmama starca grofa Janka Draškovića, desne ruke Iliraca, opaža se očiti trag starca Milovana, kao n. pr. u velikoj pjesmi »Mladeži ilirskoj« (»Danica« br. 7. g. 1836.):

»Serdca nikad ne dajmo tuđini,
Dužni smo sve davat domovini,
Ova mati nas je odgojila,
Njezin je naš život, braćo mila.«

Kao što Preradović u svojoj »Pjesmi poslanici o Andriji Kačiću Miošiću« po njegovu pjevanju u »Razgovoru ugodnome«, svjesno navodi razna plemena, krajeve i zemlje slovinske: Liku, Krbavu, plemenitu hrvatsku državu, Bosnu, Srbiju itd., to je već učinio g. 1835. u svojoj »Pjesmi domorodskoj« i Janko Drašković (»Danica« br. 29.):

»Horvati, Slavonci bratja svi,
Matere ste jedne detca vi!
Bosna i Dalmacija lepi kraj
Sve to domorodcem krasan raj.

Serblji vi i Kranjci dragotni
Slavske krvi slavni rodovi,
Stari vaši braća bijaše,
Jedan vam jezik dadoše.«

Istu je misao, nešto prije u prvome broju »Danice« g. 1835. izrekao i Vjekoslav Babukić. U toj jedinoj svojoj pjesmi, što ju je za života ispjevao, veli ovako:

»Lipo ti je Daničino lice,
Još je lipše njeno dobro srce,
Koje ljubi sve stare Horvate,
Srblje, Bosnu, Hercegovce brate.

Ljubi ona drage još Slavonce,
Štajerce i Kranjce, Gorotance,
Jer su ovo bratja od starine,
Sinci drage jedne domovine.«

Kao što su ovi po primjeru Kačićevu i po guđenju njegovih gusala brojili Slovince (Ilire), to je g. 1837. učinio i Ivan Mažuranić uz liru dubrovačku u pjesmi »Danica Ilirom, danku i vladatelju«:

»Srbin, Bugar, Hrvat bojni,
I banatsko polje ravno,
Bošnjak, Kranjac i dostojni
Grad Dubrovnik, mjesto slavno,
Slavonija, Gore Crne,
I dalmatski vitezovi,
Plodna Istra, sve ti srne,
Željno u susret, da te ulovi.«

Sve su to ponovljeni glasovi Kačićevih gusala, po kojima uz ostalo: Bosna, Dalmacija, srpska zemlja, Bulgarija, Kranjska, Leka i Krbava — »ilirička jest država«.

Nikoje književno djelo nije krijepilo ilirske ideje o jedinstvu Slovinaca, koliko Kačićev »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«, što očito vidimo i iz gornjih navoda.

Ni jedan naš historik nije umio stare naše gradine i podrtine oživjeti pred našim očima i svezati ih sa zbiljskim životom kao Rade Lopašić (1835.—1893.).

Lopašićeva su djela pisana takovom svestranošću, da nijesam mogao za se naći probitačnijih pomagala nego li su Radina, kad sam za »Zbornik« Jugoslavenske akademije skupljao građu za svoju radnju »Romantika prema istini u našim narodnim pjesmama«.

Zanimalo bi nas znati: na čemu je Lopašić razgrijao svoje srce, da postane onako živim prikazivačem mrtvih ruševina? To će nam on sam otkriti i ispovjediti:

»Čitao sam ga (Kačića), a ujedno i pojedine pjesme pjevao više od godinu dana, a i poslije po njekoliko sati na dan i to uvijek na glas, da su me i drugi čuli. Od milinja radi ugodna štiva nisam se mogao rastati od knjige, u kojoj su povijesti slovinskih kraljeva i banova. Mnoge pjesme kao što na pr. o padu Budima, o Zrinoviću banu, o hrvatskoj gospodi naučio sam napamet. Još mnogo godina kšanje znao sam po koju pjesmu Kačićevu pred drugovima recitirati.«[1]

IV.

Ilirski je pokret našao odziva i u sultanovoj Bosni i Hercegovini. Uza nj prianjaju franjevci: fra Martin Nedić, fra Marijan Šunjić, fra I. F. Jukić i fra Grgo Martić. Prvi je napisao »Razgovor vila Ilirkinja 1835.«.[2] a ostali su osim sakupljanja narodnih pjesama i sami pisali deseterečke pjesme po primjeru Kačićevu.

Najviši od njih: fra Grgo Martić (1822—1906.) i sam se smatra učenikom Kačićevim i njegovim nasljednikom, te prenosi na se ime Radovana, pobre starca Milovana u »Razgovoru ugodnomu«, pa kao što Kačić počinje svoj »Razgovor« pjesmom uvodnicom o Radovanu i Milovanu, tako i Martić svoj »Ustanak u Bosni i Hercegovini« počinje Pripjevom: Milovan i Radovan«:

»Procvilite, gusle javorove,
Sto godina boraveć' udove,
Eto dolje u primorskih strana,
Na grobnici pjevca Milovana...«

Martić je zaista najbolji i najveći nasljednik »starca Milovana«, pa pravo veli Vetroslav Jagić u češkom »Naučnom slovniku«: »Ako je Omir majstor narodne poezije, to je Martić njegov nasljednik«.

Martić je svoje »Osvetnike« izdavao pod imenom Kačićeva pobratima Radovana. I anonimni prikazivač nje-

[1] »Ljetopis« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za g. 1894., str. 115.

[2] Vidi Kreševljakovićevu radnju u »Ljetopisu« Jugosl. akademije za g. 1917., str. 150.—159.

gova rada u »Obzoru«, br. 21. g. 1922. (prigodom stogodišnjice rođenja Martićeva) ističe Martićevo nasljedovanje fra Andrije Kačića Miošića.

Osim Iliraca i kasnije razni još pjesnici pjevaju na Kačićev način. Desecterca se narodnog drže: Medo Pucić (1821.—1882.), Luka Botić (1830.—1863.), Vladislav Vežić (1825.—1894.), Antun Kazali (1815.—1894.), don Mijo Pavlinović (1831.—1887.).

I u naše dane dva hrvatska pučka učitelja uđoše svojim pjesmama u narod, nategnuvši na svojim guslama Kačićeve žice. Jedan je Dalmatinac Jure Kapić, a drugi je Ličanin Bogdan Krčmarić (pravo mu je ime i prezime Ivan Stipac).

Još ćemo se osvrnuti na Kačićev utjecaj van granica hrvatstva, među Slovencima i Srbima.

Za ilirskog pokreta Kačić je imao znatnoga utjecaja i među Slovencima, osobito njihovom akademskom omladinom. Slovenac L. Herg ističe, da je Kačić bila prva njegova slovenska knjiga, koju je čitao u Grazu, dok je ondje učio (1847.—1849.), a također da ju je ondje čitala i druga mlađarija. To je očito bilo izdanje, što ga je u Beču izdao g. 1836. Venceslav Juraj Dunder »cielomu narodu slovenskome«.

U onu gradačku družbu idu uz druge S. Vraz, F. Miklošić, Jakob Košar, A. Murko i Juraj Caf. Iz Graza »Razgovor ugodni« dolazi u slovenski Štajer. Bogoslav Murko ga je poslao kapelanu Lovri Vogrinu u Maribor, a ovaj na 29. februara 1836. odgovara Cafu u Graz ovako:

»Skoro meni Muza slovinska slovo je dala,
Tvoj pa, veri mi, list zove ga znave nazaj,
zove Muzo slovinjo u moje prebivališče
knjiga slavni Kačić, ki mi ga Murko poslal.«

I prije toga, još na 20. decembra 1835. pita kapelan Josip Muršec iz Ptuja svoga prijatelja Vraza, da li će mu poslati Kačića on ili Murko.

God. 1845. izišla je za ono vrijeme znamenita knjiga slovenska »Dogodovštine štajerske zemle. Z posebnim pogledom na Slovence«, što ju je po primjeru Kačićevu napisao Anton Krempl j, za što je znao i St. Vraz, jer je g. 1838. pisao Jarniku, da Krempl j piše povijest Štajerske u slovenskom jeziku miješajući prozu po načinu Kačićevu (»Herr Pfarer Krempel schreibt eine Geschichte der Steiermark in slovenischer Sprache nach Kačić Manier abwechselnd mit Prosa« (»Dela« St. Vraza V. str. 174.).

Kremplјeva je knjiga zaista napisana u »maniri Kačićevoj«, jer se u njoj mijenjaju proza i pjesme, što je sve zadahnuto rodoljubnom vatrom i ljubavlju za slovenstvom.

Spomenusmo već prije pismo Vrazovo, u kome on Macunu preporučivaše Kačićev »Razgovor« kao »vrelo neiscrpivo«. Taj je Macun g. 1850. izdao u Trstu antologiju »Cvetje jugoslavjansko«, a u njoj je priopćio i Kačićevu pjesmu o banu Zrinoviću i Sulemanu pod Sigetom.[1]

Već sam prije spomenuo utjecaj Kačićev na dva odlična Srbina (Vuka i Milutinovića), a sad ću opet da rečem nekoliko riječi o izdanjima »Razgovora ugodnoga« ćirilskim slovima.

Najprije je »Razgovor ugodni« ćirilicom izdan u Budimu g. 1818., a »ustroio« ga je po ukusu i glagolu Srbskom Gavrilo Kovačević pod natpisom »Pjesmoslovka, povjest o narodu slavenskom«.

To je »ustrojenje po ukusu i glagolu Srbskom« takovo, da je od 138 pjesama u »Razgovoru ugodnom« Kovačević izvadio samo 20, pa i njih izvrnuo i ispravio, ne po ukusu »srpskom«, već po svome, — kako veli D. A. Živaljević na str. 144. i 174. knjige Letopisa Matice Srpske.

Drugo je srpsko izdanje Medakovićevo od g. 1849. i 1850. u Novom Sadu, u kojemu ima samo 90 pjesama izvrnutih u istočni govor, a napis je knjige »ustrojio« ovako: »Srpsko-narodne viteške pjesme spjevane od Andrie Kačića«. To je izdanje tiskano u dvije knjige. Proza je Kačićeva sva izostavljena, a koliko izdavač Medaković zna o Kačiću, neka nam svjedoči ovaj početak njegova predgovora:

»Andrija Kačić rodio se u Bosni i živio je pri koncu prošlog, a u početku ovoga vijeka...«

Treće srpsko izdanje Kačićeva »Razgovora« je mnogo bolje od onih prvih, potpuno je, ali su i u njemu ponešto ispravili i svega ga preokrenuli u ijekavski izgovor.

To je izdanje izišlo g. 1889. u Pančevu kod braće Jovanovića. U predgovoru toga izdanja veli se i ovo: »Osim Razgovora ugodnoga, napisao je Kačić u prozi Korabljicu pisma svetoga, koja je više puta izdavana i spada u uvažene bogoslovske spise rimske crkve«...

Osim tih izdanja još je g. 1828. štampao u Budimu Jovan Sterija Popović sve Kačićeve pjesme o Jurju Skenderbegu, dodavši ih svojoj knjizi »Život i vitežka voevanja slavnog kneza epirskoga Đorđa Kastriota Skenderbega«, ali je i on štošta mijenjao u Kačićevim pjesmama.

God. 1849. one je pjesma o Skenderbegu dao Nikšić pretiskati u Beogradu, a god. 1882. iste su pjesme prekrojene u jekavski izgovor opet izišle u Novome Sadu kod braće Popovića.

Srbin Dan. A. Živaljević dao nam je svojom opsežnom radnjom »Andrija Kačić Miošić, slovinski pesnik« (»Letopis« Matice Srpske, knj. 171.—174. najsvestraniji i najbolji prikaz — ne računajući neke stvari, koje se u ono vrijeme još nijesu znale — Kačića i njegova rada, ali i on se očito ne može da otme srpskome »ukusu«, kad ističe Kačićevo srpsko-pravoslavno podrijetlo (Let. 171. str. 4.—5.), radi toga, što je Kačić napisao, da njegovi suplemenici u Gornjem Primorju slave sv. Ivana »na hrišćansku«.

Ako su Kačići, potomci starih knezova još za vrijeme hrv. narodne dinastije, slavili u Kačićevo vrijeme svoju krsnu slavu »na hrišćansku«, to ne znači ništa drugo, već da su je slavili po starome kalendaru, koji je, do uvedenja novoga, bio zajednički i istočnoj i zapadnoj crkvi.

Katolici su Hrvati, kao što je poznato, primili novi kalendar uz velike protivštine, pa i iza toga su Kačići kućnu svetkovinu slavili po starom običaju.[1]

Još ću ovdje napomenuti, da su u djelu F. Cusani-ja »Dalmazia, Isole Jonie e Grecia«, štampane (Milano 1846.) u prijevodu talijanskome tri Kačićeve pjesme i to ona o Radovanu i Milovanu i dvije pjesme o uzeću Carigrada. Prof. Đ. Sarbarini je g. 1887. u Splitu tiskao talijanski prijevod Kačićeve pjesme o uzeću grada Novoga u Boci

[1] Opširnije o svemu ovome u Ilešićevu prinosu »Kačić-Miošić i slovinstvo u Slovenaca«, »Kolo« Matice Hrvatske g. 1906., str. 97,—103.

[1] Vidi o tome moju raspravicu »Krsna slava gornjoprimorskih Kačića« u »Vijencu« g. 1923., str. 93.—94. (br. II/3) i dra K. Eterovića knjižicu »Fra Andrija Kačić Miošić«, str. 67.—71.

Kotorskoj u »Saggio di traduzioni dal serbò con introduzione«. Isti je prijevod one godine bio tiskan i u Zadru.

Kao što vidimo: Herder iznosi Kačićeve pjesme iz »morlačkoga«, a zadnji iz »srpskoga« jezika.

(Svršit će se.)

S. Banović.

IMPRESIJE

PJESNIK DERTA I SEVDAHA

Mile Milutinović.

Dert i sevdah, to su riječi neshvatljive ovoj atmosferi i nepoznate ovoj sredini. Asfalt i civilizacija ne poznaju toga osjećaja, jer se on, rođen u »nečistoj« i neпročišćenoj krvi Stankovićeve Sofke i Koštane, i odrasao na poderanoj kaldrmi provincijskih kasaba, smrzava na civilizovanom asfaltu kao tropska biljka u sjevernim krajevima, ili vreli osjećaj u mrzlim pretincima mozga. Kako bi i mogao taj tvrdi i bezosjećajni gradski osfalt da shvati i osjeti onaj ludi, krvavi i grčeviti osjećaj, što se kao kakva vatrena kvrga smotao dolje u dnu duše i drijema, dok ga ne probudi i zapali kakvo vatreno oko ili još vatrenija rakija, pa se onda u paroksizmu strasti propne u podgrlac, napne grudni koš, podraška kožu, potrga živac, zaškaklji krv i zamuti oko! A onda se kroz grlo, suho i zagorjelo, protoči pjesma, bez utegnute rime i odmjerena metra, kao da ti čarobni zvukovi odmataju neko krvavo i sluzavo klupko isprepleteno svim koncima osjećaja i namočeno svima mirisima arterija i vena.

Kako li je daleko gradska civilizacija od toga! Moji đački dani su me najbolje o tom poučili. Sjećam se, kad sam u onom školskom, racionalnom i »prosvjetiteljskom« namještenom nastrojenju utegnutog oficira i - civilizovanog zapadnjaka Reljkovića ili seoskog ekonoma i pučkog pedagoga Kozarca skitajući se po bosanskim kasabama i njihovim čađavim birtijama slušao tu pjesmu o nerazumljivom dertu i čeznutljivom sevdahu. Kako li je čudan bio uticaj školske klupe i pročitane lektire! Gledajući one propale begove i one bezimene ciganske vagabunde, kako se lome i trzaju pod onim čudnim zvukovima izlizanih violina i istruganih tenora, pa kako se grče prsti, trzaju noževi, komadaju čaše, paraju košulje i noktima razdire meso, dok ne poteče krv, da pogasi taj plamen i ohladi svijest, gledajući sve to doživljavao sam što i svi mi »počvenjaci« izrasli na tom tlu i odrasli u toj sredini. Školska pedagogija tražila je na prvi mah u razumu recepte za ljekove te »bolesti« i ja sam nekom, pubertetski naivnom i afektiranom samilošću gledao na te potrgane i razlomljene »propale« ljude. Ali samo na čas, jer odjednom je plima osjećaja poplavila sve pretince mozga, a u duši se je probudio onaj, pedagogijom uspavani, živac — i onda, bili smo jedno. Pedagogija je kapitulirala i svi smo zagrljeni plivali u tom moru prolivenih čuvstava.

Došavši ovdje, gdje nema ni tih šarenih kasaba, ni čađavih birtija, ni propalih begova, niti onih »naštimanih« ciganskih vagabunda, što su uvijek spremni da sa svojom violinom i podciknu i zaplaču, uspavao je u meni ovaj tvrdi asfalt taj naš specifični živac. Jedan slučajni nedavni susret opet ga je probudio. Sreo sam ovaj nasmijani lik, što ga je izvrsno u ovom crtežu uhvatilo pero slikara Mirka Uzorinca. Taj lik — Mile Milutinović — poznat je sigurno posjetiocima opere po svojim vanrednim buffo-partijama, ma da ih vrlo malo poznaje onu njegovu glavnu stranu, radi koje i pišem o njemu, naime njegovu veliku snagu u interpretaciji narodne pjesme i popijevke. Da je Milutinović tu svoju snagu shvatio kao zanimanje i da živi, recimo, u Bosni, postao bi ne manje popularan nego autor sevdalinki Šantić ili kompozitor Mokranjac. Ali kao i svi oni, koji dijele osjećaj od profesije, i Milutinović neće da profaniše tu svoju snagu plaćenim ulaznicama i suvišnom kritikom. On i ovdje, na ovom uglačanom asfaltu, nađe kakav zabijeni kutić i u časima »kad mu srce pjeva« okruži se sa dva tri druga po srcu, pa uz gitaru zaveze svojim uvijek drhtavim glasom po onim mutnim dubinama narodne pjesme. U Zagreb je došao — veli — da se »civilizuje«, iako je već na pragu četrdesete godine, ali civilizacija ne može da ubije u njemu onaj bekrijski i bećarski živac, kao ni svim njegovim zemjacima tamo oko Niša. Rodivši se kao pjevač, nastupa najprije u pjevačkim družinama, u Beogradu i Srbiji, zatim se smiruje u beogradskom pozorištu, dok ga ratne godine ne povuku u skitnički život po frontovima i zarobljeničkim logorima, gdje, po nuždi svoje naravi, organizuje sam pjevačke družine i tako razvedruje one mutne ratničke dane i drugove. Od prošle godine je na našem kazalištu i njegove uloge, kao Vašek u »Prodanoj nevjesti« su svakako nezaboravne. Kad ga vidim i u najmanjoj (nažalost) ulozi na pozornici, onda najviše osjetim, kako se dobar operni pjevač ne može ni zamisliti na pozornici kao slab glumac. Poznato je, da je najviše slaba strana opernih pjevača njihova ukočenost i njihov glumački diletantizam, gdje se u nekoliko naučenih poza iscrpljuju sva raspoloženja. Ma kakav bio glas u pjevača, dojam ostaje ipak krnj i nepotpun. Neharmoničnost između akustičkog i vizuelnog dojma ostavlja u nama uvijek neke šupljine. I kad čovjek, naučen na tu disharmoniju, ugleda ovako potpunu i uravnoteženu kreaciju, kako je daje Milutinović, komu možeš na grimasama, na licu i u kretnjama čitati sam tekst, istom onda vidi, koliku vrijednost ima gluma za sam efekat glasa.

Ali istom ondje, gdje ne postoje pravila one ufitiljene akademske glasovne »metrike«, u izricanju narodnog melosa, gdje se osjećaj nevezano modelira u glasovnom materijalu, istom tu se vidi važnost tih izražajnih kretnja, koje izaziva intonacija glasa, i istom takve pjesme

socijalnom životu često spominjani i već udomaćeni izrazi amendement (amandma), element, fakultet, Jury itd. Jer ako se donašaju na pr. riječi: ambulanta, ekloga i druge tuđice, onda se ne može ispričati izostavljanje spomenutih termina. To tim prije i više, što i samo to djelo nosi ime enciklopedija. Obzirom na to nije se smjelo izostaviti ni napise instrument, intelekt, a ne smije se to ponoviti kod riječi radio, kojim se sad služi sav civilizovani svijet.

Ni pod D. ni pod H. ne dolaze spomenuta mnoga naša hrvatska ni kulturna, ni privredna ni druga društva, kao na pr.: društvo »Braće hrv. zmaja«, »Hrv. žene«, pjevačka društva, a naš je Gjalski osvanuo pod Đalski. Tu je umjesno istaknuti, da se kod napisa »Ilirski pokret« kaže: v. (= vidi) Srpsko-hrvatska književnost.

»Istočno pitanje« pod napisom Lituratura, pod kojim se naznačuju »opća djela, zbirke, diplom. akta, bibliografije, memoari i pisma«, nije spomenuto znamenito djelo Dra Eugena Kvaternika: »Istočno pitanje i Hrvati«. O tom pitanju mnogo se kod nas pisalo, a napose Dr. Ante Starčević.

U opisu Istre ne spominje se njena književnost. Njezin »Razvod« je jedan od najdragocijenijih historijskih spomenika s političkog, pravnog i nacijonalnog gledišta. Nijesu se smjeli mimoići ni drugi vrlo važni pravni spomenici kao na pr. Kastavski štatut. I literatura je manjkavo citirana. Ne spominje se vrlo važno političko djelo o hrv. Istri, koje je pred kojih dvadesetak godina senzacijonalno djelovalo na njemačko-talijanske krugove. Radi pol. karaktera ovoga djela nije bio na istom naznačen auktor, jer se znalo, da bi ga Khuen bio smjesta riješio profesorske službe, kad bi na vanjskoj stranici bio tada kao pisac naznačen prof. Ivan Rabar, koji je i kao prevodilac i kao samostalan književni radnik, te kao integer vitae ostavio iza sebe častan spomen.

O Isusovcima se govori vrlo kratko, premda se o njima vodi veliki i općeniti račun. Kod nas su oni ostavili znamenitih književnih i drugih uspomena. I literatura je također manjkavo navedena.

Neoprostiv je propust, što se pod napisom »Isušivanje i navodnjivanje zemljišta« ne spominju naše zadruge, naročito »Lonjsko polje«, koje je i u našem političkom životu imalo odlučnu ulogu. Radi njega sašao je jedan ban sa svog visokog položaja. Čudno, da redakcija tako slabo pozna napose naše hrvatske i opće i posebne prilike. Idući redom opažamo, da nije spomenuta Ivan planina, kroz koju se sada prokapa tako važan željeznički tunel, pa mjesta kao Ivanci (općina), brijegovi kao Ivančica. Kod slova J nema mjesta Jablan (kod Vrbovskog), Jablanci, Jabukovac, Jaškovo, Jesenice, podalje Bregane, Josipovac, Jovanovac itd.

Kad je istaknut jugosl. pjevački savez, vrijedilo je iznijeti i hrvatski pjevački savez. Kad se iznose nama nepoznate biografije, ljudi malo ili nimalo zaslužnih, mogao se je spomenuti i O. Klement Jansetić, književnik 17. vijeka, možda i Gabrijela Horvatova kao pjevačica, pa osobito »Jugoslavenska Njiva«, atentator Jukić, koji još i sada ispaštava napadaj na bana Škrlca. Možda bi se smjelo ovdje zamoliti uplivne i dobra srca ljude za njegovo pomilovanje? Jakić Antun, koji je u Trstu izdavao »Cittadino creato« i »Slavensku Misao« (osim toga i u talijanskom i u francuskom jeziku), u leglu iredentizma, nije našao u Zagrebu ni vani nijednog novinara, publiciste ili historika, da ga unese u »Narodnu enciklopediju«. Doista je to stara nezahvalnost ili jal hrvatski.

Stajem kod slova K. **L.**

NAREDNI BROJ VIJENCA

izići će 20. srpnja kao dvobroj (za 15. srpanj i 1. kolovoz), na što upozorujemo pretplatnike i čitače. Radi ograničenosti prostora nisu u ovome broju mogli izići mnogi članci, osobito prikazi djela poslatih nam na ogled od pisaca i nakladnika, nego će izići u narednom dvobroju.

NOVE KNJIGE.

Juraj Carić: Slike iz pomorskoga života. Knjiga prva. Preko Sredozemnoga mora; knjiga druga: Preko Crnoga mora i preko Atlantika. Piščevim troškom. Komisijonalna rasprodaja V. Jurić, Split. Državna štamparija, Sarajevo, knj. I. 1925., knj. II. 1926.

Dr. Nikola Vučetić: U izgnanstvu. Soneti. Beograd. Štamparija »Mirotočivi«, 1925. Cijena Din 30 (ćir.).

Uspomeni Zrinskih i Frankopana, pregled datuma, rođenja, vjenčanja itd. članova obitelji Zrinskih i Frankopana, Zagreb, 1926., 16⁰ 32 str. Priredio Zmaj Brloški, Izdanje Braće Hrv. Zmaja.

Adam Nowicki: Ban Jelačić, otac Franje Josipa I. (Iz ciklusa »Suton Habsburgovaca«. Cijena Din 7.50. Naklada »Džepne knjižnice«, Zagreb, 1926.

Beer-Nemet-Nikolić: Čitanka za pripravni i niži odio šegrtskih škola. Zagreb, 1926. Izdanje »Narodne Knjižnice«. Cijena ukoričeno Din 50.—.

Josip Kosor: Rotonda. Igra u pet čina. Zagreb, 1925. Tisak jugoslovenskog novinskog d. d. Cijena Din 30.—.

Josip Kosor: Čovječanstvo. Drama u pet činova. Zagreb, 1925. Tisak Jugoslavenskog novinskog d. d. Cijena Din 40.—.

Aleksej Konst. Tolstoj: Knez Seberjani. Historijski roman iz vremena Ivana Groznog. Zagreb, 1925. Zabavna biblioteka, kolo XXXI. Knj. 374. Cijena Din 38.—.

Guido da Verona: Žena, koja je izmislila ljubav. Roman. Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXXI. Knj. 375. Cijena Din 32.

Karl Ewald: Lipova grana. Roman jedne žene. Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXX. Knj. 376. Cijena Din 14.—.

Francis de Miomandre: Koliba ljubavi ili povratak ujaka Arsena. Zagreb, 1926. Kolo XXXI. knj. 377. Cijena Din 20.—.

Knjeginja Olga Bebutova: Carevićevo srce (Abastuwan). Roman jednog prijestolonasljednika. Ilustrirana knjiga. Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXXI. Knj. 378. Cijena Din. 36.

Dimitar Šišmanov: High-Life. Roman iz bugarskoga društvenog života. Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXXI. Knj. 380. Cijena Din 20.—.

Octave Aubrij: Marija Walewska. Roman o velikoj i tajnoj Napoleonovoj ljubavi. Zagreb, 1926. Zab. bibl. Kolo XXXI. Knj. 381. Cijena Din 25.—.

A. J. Glinski: Poljske narodne pripovijetke, Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXXI. Knj. 382. Cijena Din 16.—.

J. Kessel i Jelena Izvoljski: Slijepi kraljevi. Roman iz predvečerja ruske revolucije. Zagreb, 1926. Zabavna biblioteka. Kolo XXXI. Knjiga 383. Cijena Din 26.—.

August Strindberg: Brakovi, Pripovijesti iz bračnog života, Zagreb, 1926. Zabavna bibl. Kolo XXXI. Knj. 384. Cijena Din 20.—.

Josip Kulundžić: Škorpion, groteska u tri čina. Zagreb 1926. Izdanje i naklada »Vijenca«, Zagreb. Cijena 30 Din.

Ljudevit Krajačić: Višnjica. Pripovijetka. Zagreb 1926. Naklada Hrv. ped.-knjiž. zbora. Knj. LXXXVIII.

Miroslav Ratković-Modrinski: Kalvarija (Pjesme). Zagreb, 1926.

Nikola Trajković: Ćosa, groteska u 3 dela. Izdanje knjižare »Vreme«, Beograd 1926.

Milan S. Šantić: Bdenja. Pjesme. Beograd 1926. Cijena 10 Din.

Ivan S. Šajković: Novi prorok. Helsingfors 1926. Komisiona naklada Cvijanović, Beograd. Cijena 15 Din.

Fjodor M. Dostojevski: Iljuša Snjegirjov. Sv. II. i III. Zagreb 1926. Udruženje za unapređivanje dječje književnosti.

Rudolf Herceg: Nova Abecedarka za poučavanje odraslih nepismenjaka. Zagreb 1926. Cijena 10 Din.

Gizela Tarczaý: U gorskoj tišini. Pjesme. Zagreb 1926.

Quido Maria Vyskočil: Lord Fauntleroy. Daljnji život i doživljaji maloga lorda. Preveo Viktor Fink. Ilustrirao V. Černy. Knjiga za hrvatsku mladež s 8 slika. Zagreb. Nakladom knjižare Jar. Merhaut.

Tko je čitao prekrasni roman Burnettove: Mali lord, zacijelo će s najvećim zanimanjem pročitati i Lorda Fauntleroya, gdje će sastati ista lica, ali u kasnijim godinama. Mali lord proživljuje svoje djetinjstvo na imanju svoga strica grofa od Dorincourta zajedno sa svojom majkom, te postizava nakon mnogih zapleta svoju sreću. Knjiga je divno opremljena, štampana na finom papiru, a cijena joj je Din. 35. Naručuje se kod nakladnika, Zagreb, Pantovčak 6, a dobiva se i u knjižarama.

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. Tisak štamparije „Lino-Tip“ Zagreb, Ilica 65